הלכות דעות פרק ו - תמלול

סיכום השיעור

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' — פולשטענדיגער סיכום

הקדמה צום פרק

דער רמב"ם גייט איבער פון דעם ענין פון דעם יחיד — ווי אזוי א מענטש אליין זאל זיין אן אדם השלם (פרקים א'–ה') — צום ענין פון דעם מענטש אין געזעלשאפט: מיט וועלכע מענטשן מען זאל זיך צוזאמקומען, און וויאזוי.

חידוש: דער פרק איז נישט בלויז "הלכות בין אדם לחבירו" אין דעם פשוט'ן זין. עס גייט טיפער — עס איז די אידיע פון **"נאך א מענטש"**, דער יסוד אז דער מענטש איז מעצם זיין בריאה א באשעפעניש וואס עקזיסטירט מיט אנדערע. דער רמב"ם וויל קודם מסביר זיין דעם יסוד אז עס איז דא אזא זאך ווי נאך מענטשן און וויאזוי דאס ארבעט, און **אויף דעם** בויט ער נאכדעם די מצוות וואס זענען נוגע צו דעות.

הלכה א — דרך ברייתו של אדם: דער מענטש ווערט נמשך נאך זיין סביבה

דער רמב"ם'ס ווערטער

"דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחרי רעיו וחבריו, ונוהג כמנהג אנשי מדינתו."

פשט

דער טבע פון א מענטש איז אז ער ווערט נמשך אין זיינע דעות און מעשים נאך זיינע חברים, און ער פירט זיך לויט דעם מנהג פון די מענטשן אין זיין שטאט.

חידושים און הסברות

1. **"דרך ברייתו" איז נישט א נפילה, נאר א טבע:** דער רמב"ם מיינט נישט אז עס איז א שוואכקייט אדער א "נפילה" פון מענטש אז ער ווערט נשפע פון אנדערע. פארקערט — **אזוי איז דער מענטש געבויעט**. דער מענטש איז "מדיני בטבעו" (ווי דער רמב"ם זאגט אין אנדערע פלעצער), א "social being" וואס קען נישט האבן א נארמאלע לעבן אליין. דאס שטימט מיט דעם פסוק "לא טוב היות האדם לבדו." מ'זאל נישט זאגן "דער רמב"ם זאגט אז א מענטש ווערט נשפע" ווי א קלאג — נאר אזוי איז דער מענטש באשאפן.

2. **צוויי לעוועלס פון השפעה — חברים און מדינה:** דער רמב"ם נעמט אריין צוויי קרייזן פון השפעה: (א) "רעיו וחבריו" — די נאנטע חברים, און (ב) "מנהג אנשי מדינתו" — די ברייטערע געזעלשאפט, די שטאט וואו ער וואוינט. אפילו אויב א מענטש האט גוטע נאנטע חברים, קען ער נאך אלץ ווערן נשפע פון דער גרעסערער סביבה.

3. **"מדינה" אין הלכה מיינט א שטאט/שטעטל, נישט א לאנד:** "מדינה" אין חז"ל און הלכה (ווי אין חושן משפט "מנהג המדינה") מיינט דיין לאקאלע שטאט — לעיקוואוד, בארא פארק — נישט א גאנצע מלוכה ווי די יונייטעד סטעיטס. די השפעה קומט פון דער סאסייעטי וואו מ'וואוינט.

[דיגרעסיע: היינט, וואו אלע חרדי'שע אידן האבן השפעה איינער אויף די אנדערע, קען מען זאגן אז "די חרדי'שע קולטור" פונקציאנירט ווי א "מדינה" — אלע היימישע אידן האבן השפעה אויף אלע היימישע אידן.]

הלכה א (המשך) — לפיכך: מ'דארף זיך מחבר זיין צו צדיקים

דער רמב"ם'ס ווערטער

"לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמד ממעשיהם. ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך, כדי שלא ילמד ממעשיהם."

פשט

ווייל א מענטש ווערט נמשך נאך זיין סביבה, דארף ער זיך מחבר זיין צו צדיקים און זיצן ביי חכמים, כדי צו לערנען פון זייערע מעשים, און זיך דערווייטערן פון רשעים וואס גייען אין פינצטערניש.

חידושים און הסברות

1. **"שילמד ממעשיהם" — קודם פארשטיין, דערנאך ווערן געוואוינט:** עס איז געווען א חילוק אין פירוש "ילמד". איינער האט געטענהפערט אז "ילמד" מיינט ער זאל **ווערן געוואוינט** (אויטאמאטיש אנגעפאסט ווערן). אבער דער פשט איז: קודם זאל ער **אפלערנען** — פארשטיין וואס דער חכם טוט, **טראכטן** וואס ער טוט — און דערנאך וועט ער זיך **אליין מרגיל זיין** צו גיין אין די וועגן. "לימוד" דא מיינט אן אקטיווע אינטעלעקטועלע פראצעס, נישט בלויז פאסיווע אבזארפציע.

2. **"ההולכים בחושך" — רשעים טראכטן נישט:** דער רמב"ם האט שוין אפאר מאל געזאגט אז רשעים גייען "בחושך." דער חידוש: א **חכם טראכט** וואס ער טוט — דעריבער זאלסטו **אויך טראכטן** וואס ער טוט (שילמד ממעשיהם). אבער א **רשע טראכט נישט** וואס ער טוט — ער "הולך בחושך" — דעריבער זענען זיינע מעשים **נישט פון לימוד**, זיי קומען נישט פון א באוואוסטזיניגע פראצעס. "באור" קען מען קוקן וואו מ'גייט; "בחושך" קוקט מען נישט ווי מ'גייט טאמאל. אויב מ'לאזט דעם טבע טראגן אן טראכטן, ווערט מען א רשע.

3. **דיוק אין "ממעשיהם":** עס איז דערמאנט געווארן א דיוק אז ביי צדיקים שטייט "שילמד **ממעשיהם**" (פון זייערע מעשים — אלע מעשים), אבער ביי רשעים שטייט "שלא ילמד **ממעשיהם**" — וואס קען מיינען אז אפילו א חלק פון זייערע מעשים (אפילו אויב א רשע האט עפעס מעשים טובים) זאל מען נישט לערנען. אבער דאס איז אפגעשטעלט געווארן אלס א שוואכער דיוק — למעשה מיינט עס די זעלבע זאך.

הלכה א (המשך) — פסוקים: הולך את חכמים יחכם

דער רמב"ם'ס ווערטער

"הוא ששלמה אומר: 'הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע' (משלי יג:כ)."

פשט

שלמה המלך זאגט שוין דעם יסוד: ווער עס גייט מיט חכמים ווערט א חכם, ווער עס דרייט זיך מיט נארישע ווערט שלעכט.

חידושים

1. **כסילים ≠ רשעים, אבער אין משלי = שלעכטע מענטשן:** "כסילים" מיינט נישט דווקא רשעים — עס מיינט מענטשן וואס **טראכטן נישט**. אבער אין ספר משלי בכלל זענען די "גוטע מענטשן" = חכמים, און די "שלעכטע" = כסילים. עס שטייט נישט אזויפיל "צדיקים און רשעים" אין משלי, נאר "חכמים און כסילים" — **ווייל עס איז קלוג צו גיין בדרך טוב.** צדקות איז נישט א ענין פון פרומקייט אליין, נאר **אן ענין פון חכמה.**

2. **דער רמב"ם איז א "חסיד" פון שלמה המלך:** דער רמב"ם ברענגט אין די אלע פרקים זייער אסאך פסוקים פון משלי, און אסאך מאל זאגט ער "אמר בחכמתו" (כאטש דאס שטייט נישט אזוי אין פסוק). דאס איז אינטערעסאנט ווייל דער רמב"ם ברענגט געווענליך פסוקים צו ברענגען א מצוה — נישט סתם צו "לקטן" פסוקים. ער וויל ווייזן אז **די אלע יסודות שטייען שוין אין פסוקים** — נישט נאר אין משנה, נאר שוין אין תנ"ך אליין.

חידושים און הסברות

הלכה א (המשך) — אשרי האיש: מושב רשעים

דער רמב"ם'ס ווערטער

"ואומר: 'אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב' (תהלים א:א)."

פשט

דער פסוק באשרייבט א מענטש וואס דרייט זיך נישט מיט רשעים, חוטאים, און לצים.

חידושים

1. **"עצת רשעים" מיינט נישט א ספעציפישע עצה, נאר א "מועצה" — א פארזאמלונג:** "עצה" דא מיינט **"מועצה"** — ווי מענטשן זיצן צוזאמען. "עצת רשעים" = **אין א מושב פון רשעים.** דאס אליין — דאס בלויזע זיצן צוזאמען מיט רשעים — איז שוין "עצת רשעים", ווייל ווען מ'זיצט מיט רשעים גייט מען זיך אנפאנגען אויפפירן ווי רשעים.

2. **א מענטש כאפט נישט ווי שטארק ער ווערט נשפע:** דאס איז א **זייער וויכטיגע הלכה** ווייל א מענטש איז נישט אייביג אוועיר ווי שטארק ער ווערט נשפע — "ביודעים ובלא יודעים." וועלכע שול מ'גייט אריין, ווער זענען די מענטשן ארום דיר — דאס גייט האבן א גרויסע עפעקט.

3. **בעל הסולם (ר' אשלג) — בחירה איז אין בוחר זיין חברים:** דער בעל הסולם זאגט אז א מענטש ווערט **אזוי שטארק** נשפע פון די מענטשן ארום אים, אז ער האט כמעט **נישט אזוי שטארק א בחירה** אין זיינע טעגליכע מעשים — ווייל אזויפיל טוט ער "בלא יודעים" לויט ווי זיינע חברים טוען. **וואו איז דעמאלט די עיקר בחירה? — צו טשוזן מיט וועמען צו זיין.** דאס בוחר זיין גוטע חברים איז די גרויסע בחירה.

הלכה א (המשך) — אם היתה מדינה שמנהגותיה רעים: מ'דארף אוועקגיין

דער רמב"ם'ס ווערטער

"וכן אם היתה מדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה, ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובה."

פשט

אויב די שטאט וואו מ'וואוינט האט שלעכטע מנהגים און די מענטשן גייען נישט בדרך ישרה, זאל מען אוועקציען צו א פלאץ וואו די מענטשן זענען צדיקים.

חידושים

1. **נישט גענוג גוטע חברים אויב די מדינה איז שלעכט:** דער רמב"ם גייט אויף **צוויי לעוועלס:** ערשטנס — מאך זיכער אז דיינע נאנטע חברים זענען צדיקים. אבער צווייטנס — אויב די **גאנצע מדינה** איז שלעכט, העלפט נישט אז דו האסט אפאר גוטע חברים, ווייל דו וועסט **נישט באווערן** (נישט זיך שיצן) פון דער גרעסערער סאסייעטי. דעריבער מוז מען אוועקגיין.

2. **"מנהגותיה רעים" — נישט נאר עבירות, נאר סיסטעמישע צוואנג:** "מנהגותיה רעים" מיינט נישט נאר אז מענטשן טוען עבירות וואס מ'קען אויסמיידן. עס מיינט אז **דער מנהג פון דער מדינה צווינגט א מענטש צו טון שלעכטע זאכן** — ווייל אזוי ארבעט דער סיסטעם. למשל: אין א מדינה וואו מ'קען נישט מאכן ביזנעס אן ליגנט — ווייל יעדער עדווערטייזט מיט שקר, און אן עדווערטייזמענט מיט נאר אמת ארבעט נישט — איז **דער מנהג פון דער מדינה צו זיין א שקרן.** דער וואס וויל זיין "אומר על הן הן ועל לאו לאו" (פון פרק ה') **מוז אוועקגיין.** עס איז נישט נאר אז מ'וועט זיך **לערנען** פון זיי (פאסיווע השפעה), נאר מ'וועט זיך **מוזן** פירן ווי זיי — ווייל דער סיסטעם לאזט נישט אנדערש. קליידונג, שידוכים, ביזנעס — אין געוויסע מדינות האט מען **נישט קיין ברירה** אויב מ'וויל פונקציאנירן.

3. **דער רמב"ם רעדט נישט ספעציפיש וועגן אידן:** דער רמב"ם זאגט נישט "גיי וואוינען צווישן אידן" — ער זאגט "גיי וואו מענטשן זענען צדיקים." אפשר איז דאס ווייל אין זיין צייט (ספרד/מצרים) האבן אידן געלעבט אין א סביבה וואס איז נישט געווען אזוי שלעכט — עס איז געווען א "תור הזהב" (אדער נאנט דערצו). אבער אפשר מיינט ער אז אידן זענען גוט, ממילא גיי וואוינען צווישן אידן.

[דיגרעסיע: דער רמב"ם'ס שיטה ווייזט אויף א טיפערע נקודה — אז אין גלות, אן א בית המקדש, איז דאס נישט א "תענוג גלות" — מ'דארף פארשטיין אז דער אידעאל שטייט אין דער תורה מיט א בית המקדש און אלע זיינע ענינים.]

הלכה א (המשך) — "ואם היו כל המדינות... נוהגים בדרך לא טובה כמו זמננו"

דער רמב"ם'ס ווערטער

"ואם היו כל המדינות שיודע ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמננו... או שאינו יכול לילך למדינות שמנהגותיהם טובים מפני הגייסות או מפני החולי — ישב לבדו יחידי... ואם היו רעים וחטאים שאין מניחין אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונהג במנהגם הרע — יצא למערות ולחוחים ולמדברות, ואל ינהג עצמו בדרך חטאים... שנאמר 'מי יתנני במדבר מלון אורחים'."

פשט

דער רמב"ם שטעלט אוועק א סדר פון עצות ווען מ'געפינט זיך אין א שלעכטע סביבה: (1) גיי אוועק צו א בעסערע מדינה; (2) אויב מ'קען נישט (מלחמות, קראנקהייט) — זיץ אליין; (3) אויב אפילו אליין זיצן איז נישט מעגליך ווייל מ'ווערט געצוואונגען מיטצומאכן — גיי ארויס אין מדבר.

חידושים און הסברות

1. **דער רמב"ם'ס אייגענע צייט:** דער רמב"ם זאגט "כמו זמננו" — ער באשרייבט זיין אייגענע צייט אלס א צייט וואו אלע מדינות פירן זיך נישט גוט. דאס איז מערקווירדיג, ווייל דער רמב"ם האט געלעבט אין א תקופה וואס איז נישט געווען די ערגסטע — ער האט געוואוינט צווישן אידן, אין א תורה-סביבה. דער "תור הזהב" איז טאקע אביסל פריער פון דעם רמב"ם, אבער אויך זיין צייט איז נישט געווען אזוי שלעכט. פונדעסטוועגן האט דער רמב"ם עס אזוי פארשטאנען.

2. **דער צוזאמענהאנג מיט גלות און חורבן:** דער רמב"ם מיינט אפשר "בימי הגלות" — אז דאס איז דער מציאות פון גלות. דער אידעאל — א אידישע מלך, א בית דין, א בית המקדש — דאס איז די תכלית התורה, וויאזוי צו בויען א גוטע געזעלשאפט. אן דעם איז עס נישט מעגליך. דאס שטימט מיט וואס מ'האט פריער געלערנט אז מ'דארף וואוינען אין א שטאט וואס ס'איז דא א "בית דין מכה על חטא" — אבער אין גלות איז "די גאנצע וועלט איז א שטאט" אן אזא בית דין.

3. **"ישב לבדו" — אין דער שטאט אליין:** "ישב לבדו יחידי" מיינט ער בלייבט אין דער שטאט, נאר ער פירט זיך גוט אין זיין שטוב. ערשט נאכדעם רעדט דער רמב"ם פון ארויסגיין פון דער שטאט (למערות ולחוחים ולמדברות). דאס זענען צוויי באזונדערע שטופן.

[דיגרעסיע: "ואם היו בני ביתו מנהיגים אותו לעבודת השם" — א גרויסער צדיק האט געזאגט, אפילו די גאנצע וועלט וועט זיין פרום, ער ווייזט אין עבודת השם — דער עיקר איז וואס טוט זיך אין דיין אייגענע שטוב.]

4. **"מה יעשה" — ווען מ'ווערט געצוואונגען:** דער רמב"ם באשרייבט א מצב ווי סדום — וואו די רשעים צווינגען אלעמען מיטצומאכן ("ברענג זיי ארויס"). אין אזא מצב איז נישטא קיין אנדערע עצה — "ילך למערות ולחוחים ולמדברות". **חוחים** איז קוצים (דערנער) — ערטער וואו מענטשן וואוינען נישט.

5. **דער פסוק "מי יתנני במדבר מלון אורחים":** "מלון אורחים" מיינט א פלאץ וואו נאר אורחים (רייזנדע) קומען דורך — מענטשן וואס באלאנגען ערגעץ אנדערש, אבער וואוינען אין מדבר. ער זאל זיין ווי אן אורח אין א געצעלט אין מדבר.

6. **דער משל פון יציאת מצרים:** אזוי ווי די אידן האבן נישט געקענט בלייבן אין מצרים (א מקום עבודה זרה), האט מען זיי ארויסגענומען אין מדבר, און דארטן מקבל געווען די תורה ביז מ'באקומט ארץ ישראל. דאס איז דער מודעל פאר "ארויסגיין אין מדבר."

7. **ירמיה'ס קלאג vs. הלכה למעשה:** בפשטות מיינט ירמיה נישט ממש אז מ'זאל אוועקגיין — ער קאמפליינט, "איך וויל אוועקגיין פון דא, ס'איז אלץ רשעים." אבער דער רמב"ם לערנט פון דעם א הלכה למעשה: יא, טאקע, אזוי דארף מען טון — מ'דארף אוועקגיין אין מדבר.

8. **קשיא: פארוואס איז דער רמב"ם אליין נישט געגאנגען אין מדבר?** מן הסתם האט ער געהאלטן אז ער קען יא זיין "יחידי" — ער האט געקענט זיצן אליין אין זיין שטוב אן צו ווערן נשפע פון שלעכטע מנהגים, דערפאר איז ער געבליבן.

9. **די מעשה מיט דעם סאטמארער רב און דעם חזון איש:** דער סאטמארער רב האט געפרעגט אויפ'ן חזון איש: ווי קען מען וואוינען אין א פלאץ פון רשעים (ארץ ישראל אונטער דער מדינה)? האט דער חזון איש געענטפערט: **די ישיבות זענען מדבריות** — אויב מ'טרעפט א וועג אז אין דעם בנין לעבט מען און מ'ווערט ווייניק נשפע פון דרויסן, איז דאס א "מדבר." אבער פאר א איד איז דאס נישט גאנץ ריכטיג — ס'איז דא אסאך זאכן וואס מ'ווערט נשפע וואס מ'קען נישט אויסמיידן.

10. **"ואם היה בעל חולאים לא יוכל לילך במדברות"** — אויב מ'קען נישט גיין אין מדבר (ס'איז נישט רעאליסטיש), וואס זאגט דער רמב"ם דעמאלטס? ס'איז נישט קלאר וואס די הלכה למעשה איז אין אזא מצב.

11. **שמונה פרקים:** אין שמונה פרקים זאגט דער רמב"ם אז די חסידים וואס זענען געגאנגען זיך בודד זיין אין מדבר — דאס איז געווען וועגן דעם ענין. אפשר מיינט ער אז אמאל איז דא א מענטש וואס גייט טאקע אין א מדבר, אין א מאנאסטערי, אין א ישיבה.

הלכה ב — מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם

דער רמב"ם'ס ווערטער

"מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם, שנאמר 'ובו תדבק'. וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה? אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו: הדבק בחכמים ותלמידיהם. לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בת תלמיד חכם, וישיא בתו לתלמיד חכם, ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים, ולעשות פרקמטיא לתלמידי חכמים, ולהתחבר להם בכל מיני חיבור, שנאמר 'ולדבקה בו'. וכן ציוו חכמים ואמרו: 'והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם'."

פשט

ס'איז נישט נאר אן עצה טובה זיך צו דרייען מיט צדיקים — ס'איז א מצות עשה מן התורה. דער פסוק "ובו תדבק" ווערט געטייטשט דורך חז"ל אז מ'זאל זיך מדבק זיין אין חכמים. דער רמב"ם ציילט אויס פראקטישע וועגן: חתונה האבן מיט א בת תלמיד חכם, עסן מיט תלמידי חכמים, ביזנעס מאכן פאר זיי, זיך פארבינדן מיט זיי אין אלע מעגליכע וועגן.

חידושים און הסברות

1. **פון שכל הישר צו מצוה:** דער מהלך איז: ביז יעצט האט דער רמב"ם באוויזן אז שכל הישר זאגט מ'זאל זיך דרייען צווישן צדיקים. יעצט זאגט ער: ס'איז נישט נאר אן עצה טובה — ס'איז א **מצות עשה** "להדבק בחכמים ותלמידיהם."

2. **"שכינה" — וואס מיינט עס דא?** עס איז געפרעגט געווארן צי דאס איז דער ערשטער מאל וואס דער רמב"ם ניצט דעם ווארט "שכינה" אין הלכות דעות. אין הלכות נביאים איז שוין פארגעקומען דער לשון "שכינה" — וואס מיינט דער אייבערשטער, די שכל (דער אלקי'שער שכל).

3. **"וכי אפשר להדבק בשכינה" — טייטש פון דער קשיא:** די קשיא מיינט אפשר: וויאזוי קען א מענטש ווערן בשלימות? וויאזוי קען מען אפילו גיין בדרכי חנון ורחום? די תשובה איז: דרייסט זיך מיט צדיקים און דו וועסט זיך לערנען פון זיי. דאס שטימט מיט וואס מ'האט פריער געלערנט אין הלכות דעות — אז "דרך ה'" איז "דרך הטובה, דרך הממוצעת, דרך החכמים." דאס איז דער "ובו תדבק."

4. **"חכמים" vs. "תלמידי חכמים" — פארוואס דער חילוק אין לשון:** ביי דער מצוה שטייט "להדבק בחכמים ותלמידיהם", אבער ביי די פראקטישע אנווייזונגען (חתונה, עסן, ביזנעס) שטייט "תלמידי חכמים." עטליכע הסברות:

- (א) דער חכם האט נישט אזויפיל טעכטער — אויב מ'קען נישט קריגן א חכם, גייט מען צו א תלמיד חכם, דער נענטסטער וואס מ'קען.
- (ב) ווען א מענטש האט חתונה איז ער געווענליך א יונגערמאן (15, 16, 20) — ער איז נאך נישט קיין חכם, ער איז א תלמיד חכם.
- (ג) דער מקור אין ספרי אויף "ובו תדבק" איז "חכמים ותלמידיהם" — דאס איז טאקע דער לשון "תלמידי חכמים."
- (ד) דער תלמיד חכם איז דער וואס איז זיך מדבק אין דעם חכם — ביי דעפינישאן, ווייל "ער לומד ממעשיו ווערט ער א תלמיד חכם." דער חכם קען משפיע זיין אויף א גרויסן עולם, און מ'נעמט איינע פון זיינע תלמידים און מ'נעמט זיין ווייב — אזוי דרייט זיך עס צווישן דער חבורה.

5. **"ולדבקה בו" vs. "ובו תדבק" — צוויי פסוקים:** אויף "ובו תדבק" לערנט מען די עצה/מצוה (הדבק בחכמים), און אויף "ולדבקה בו" לערנט מען "כל מיני חיבור." אפשר מיינט רבינו יונה אז "ולדבקה בו" איז א ריבוי — מ'זאל אייביג טרעפן נייע וועגן וויאזוי זיך מדבק צו זיין צו תלמידי חכמים.

6. **"להתחבר להם בכל מיני חיבור" — דער ענין:** דער ענין איז **נישט** כבוד געבן צום תלמיד חכם — דער ענין איז **כדי דו זאלסט זיין וואס מער מיט אים, כדי דו זאלסט האבן די השפעה פון אים.** דאס איז דער מקור צו גיין צו דעם רבי'ס טיש — נישט ער קומט צו דיר, דו קומסט צו אים, און דעמאלט לערנסטו זיך וויאזוי צו זיין א מענטש.

7. **"והוי מתאבק בעפר רגליהם":** דאס מיינט אזוי נאנט זאלסטו גיין צו זיי אז דו ווערסט פארשטויבט פון זייער פיס. אויך פלאגט עס זיין אז די חכמים זיצן פון אויבן (אויף א בימה), און מ'זיצט אונטן — ממש ביי דער שטויב פון זייערע פיס.

8. [דיגרעסיע: **דער חכם'ס פליכט צו זיין צוגענגליך:**] א קשיא: דער חכם וויל זיך דאך אויך מדבק זיין אין אן אנדערן חכם — סאו אנשטאט צו לאזן פשוטי עם צוטריט, וויל ער גיין צו זיין רבי. אפשר איז דא א מצוה פאר א חכם אז ער זאל נאכלאזן — אזוי ווי מ'האט פריער געלערנט אז א חכם זאל לאזן אנדערע מענטשן האבן צוטריט צו אים. ערגעץ וואו ווען א חכם ווייסט ער איז שוין גענוג א גרויסער חכם, זאל ער אויפהערן לויפן צו די גרעסערע חכמים, נאר ער זאל זיך אפגעבן מיט די תלמידי חכמים. פראקטיש איז דאס נישט קלאר.

9. [דיגרעסיע: **משיב דבר — תלמיד חכם מיט עם הארץ:**] אויב ס'איז דא אן ענין פון "משיב דבר" (א תלמיד חכם וויל אויך האבן א חבר וואס איז א תלמיד חכם אדער חכם), ווער איז מקיים די מצוה — די גבירים אדער אנדערע תלמידי חכמים? א תלמיד חכם חבר'ן מיט אן עם הארץ שטייט דאך זייער שלעכט — ס'איז נישט קיין חסידות מצוה אפילו. ס'איז נישט קלאר, און אין פארשידענע דורות איז דער פראבלעם אנדערש.

הלכה ג — מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו

דער רמב"ם'ס ווערטער

"מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר 'ואהבת לרעך כמוך'. לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו, כמו שהוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו."

פשט

יעדער איד איז מחויב ליב צו האבן יעדן אידן אזוי ווי זיך אליין. דאס מיינט פראקטיש: רעדן גוטס וועגן אים, שוינען זיין געלט, אכטן זיין כבוד — פונקט ווי מען שוינט זיין אייגענע.

חידושים

1. **דער סדר אין דעם רמב"ם: ערשט** — מדבק זיין אין תלמידי חכמים (דער חשוב'סטער חבר); **דערנאך** — א כלליות'דיגע מצוה פון אהבת ישראל פאר אלע אידן. דער תלמיד חכם איז דער חבר וואס מ'דארף נישט שווה בשווה — מ'זאל אים העלפן, מאכן פאר אים פרקמטיא, זיך דרייען ביי אים. אבער אויך יעדער איד דארף מען ליב האבן.

2. **כלליות'דיגע אהבה אפילו צו שוואכע אידן:** די מצוה פון אהבת ישראל גילט אפילו פאר אן איד וואס האט שלעכטע מנהגים, וואס מ'טאר זיך נישט אפלערנען פון אים — אבער ליב האבן דארף מען אים ווייטער. דער גבול איז נאר ביי א **מומר להכעיס** אדער א **רשע גמור** — דאס זענען די וואס מ'איז פטור פון אהבה.

3. **"כמוך" — דער רמב"ם'ס פשוט'ער טייטש:** אזוי ווי דו ווילסט אז דיר זאל גיין גוט, וויל אז יענעם זאל גיין גוט. אזויווי דו שוינסט דיין געלט, שוין יענעם'ס געלט. אזויווי דו ווילסט כבוד, גיב אכטונג אויף יענעם'ס כבוד.

4. **"המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא":** איינער וואס באקומט כבוד דורך יענעם'ס בושה — ער ווערט חשוב ווייל ער ווייזט ווי נאריש יענער איז, ער וויל זיין "דער קלוגער פון די עקופקע" — האט נישט קיין חלק לעולם הבא. **פארוואס אזוי שארף?** ס'איז דאך "נאר" א מצות עשה (ואהבת לרעך כמוך), און דאך "אין לו חלק לעולם הבא"? **הלכות תשובה פרק ג' הלכה י"ד** מסביר אז עס זענען זאכן וואס זענען נישט "אין לו חלק" אמיתי, נאר וויבאלד ס'איז שווער תשובה צו טון דערויף — מ'דארף קוקן אין די מפרשים דארט פאר דעם פונקטליכן גדר.

5. **"מתכבד בקלון חבירו" — א טיפע מענטשליכע שוואכקייט:** דאס איז א זייער "אינערליכע" (innate) זאך וואס מענטשן האבן. מ'מעסט זיך אקעגן דעם חבר, מ'קאמפעירט זיך, מ'ווייזט דעם קאנטראסט — ווען יענער זאגט א נארישע זאך און מ'רופט זיך אן עפעס קלוגער ווי אים, **דאס איז ממש מתכבד בקלון חבירו.** דאס איז דער פשוט'סטער סימן אז דיין כבוד איז דיר וויכטיגער ווי יענעם'ס — דו ביסט גרייט אויפצובויען דיין כבוד דורך טרעטן אויף יענעם'ס כבוד. דאס איז דער היפוך פון "ואהבת לרעך כמוך".

הלכה ד — אהבת הגר

דער רמב"ם'ס ווערטער

"אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה, שתי מצוות עשה: אחת מפני שהוא בכלל רעים, ואחת מפני שהוא גר, והתורה אמרה 'ואהבתם את הגר'. ציוה על אהבת הגר כמו שציוה על אהבת שמו, שנאמר 'ואהבת את ה' אלקיך', וכן נאמר 'ואהבתם את הגר'. הקב"ה עצמו אוהב גרים, שנאמר 'ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה'."

פשט

א גר צדק האט **צוויי מצוות עשה:** (1) ער איז "בכלל רעים" — ואהבת לרעך כמוך, (2) ער איז א גר — ואהבתם את הגר. דער אייבערשטער אליין האט ליב גרים, דערפאר דארפן מיר אויך.

חידושים

1. **"תחת כנפי השכינה" — וואס מיינט "כנף"?** איז "כנף" א פליגל ווי ביי א פויגל (כנשר יעיר קנו), אדער מיינט עס "כנף בגד" — אונטער דער שכינה'ס פארטוך/רעקל? "אונטער א פליגל" מאכט נישט קיין סענס ביי א פויגל — מ'פליט אויף א פליגל, מ'גייט נישט אונטער אים. "תחת כנפיך" (ווי ביי רות און בועז) מיינט אונטער זיין באשיצונג. אבער "כנפי השכינה" איז אויך א געווענליכער אויסדרוק.

2. **גר תושב vs. גר צדק:** דער רמב"ם רעדט דא פון א **גר צדק** (א פולשטענדיג מגייר געווארענער). אבער אפילו א **גר תושב** (א גוי וואס דינט נישט עבודה זרה, נישט קיין מערדער) האט געוויסע דינים — מ'טאר אים נישט אפנארן (אונאה), נישט מצער זיין, נישט מבזה זיין. ווען מ'וואוינט אין א גוי'אישע געגנט, דארף מען טראכטן אז די גוי'אישע שכנים האבן א דין ווי א גר תושב לענין אונאה.

3. **דער ספר החינוך'ס ברייטע טייטש פון "גר":** דער **ספר החינוך** זאגט אז פשוטו של מקרא מיינט "גר" נישט דווקא א מגייר'טער — אויך **אן איד וואס קומט אן אין א נייע שטאט** און קען זיך נישט, ער איז וואלנעראבל, גייט אריין אין דעם קאטעגאריע פון "גר ויתום ואלמנה". א ברייטערער כלל: **יעדער מענטש וואס איז וואלנעראבל** — אן איד פון אן אנדערע שטאט, אן אנדערע חסידות, אן אנדערע זייט — גייט אריין אונטער דעם ענין פון גר ויתום ואלמנה.

4. **"ואהבת ל'" vs. "ואהבת את" — איז דא א חילוק?** ביי "ואהבת לרעך כמוך" שטייט "ל'", און ביי "ואהבתם את הגר" שטייט "את". עס ווערט פארגעלייגט אז "ל'" מיינט פראקטישע זאכן — לספר בשבחו, שוינען זיין ממון, און "את" מיינט א טיפערע אהבה אין הארצן. **אבער דער פשט אין רמב"ם שטימט נישט מיט דעם חילוק** — דער רמב"ם זאגט סך הכל די זעלבע זאך, נאר מיט נאך א מצוה.

5. **פארוואס האט דער אייבערשטער ספעציעל ליב גרים?** ווייל זיין אידישקייט איז אים אנגעקומען מיט **מסירות נפש** — ער האט איבערגעלאזט זיין עם און מולדתו. דערפאר האט דער אייבערשטער א ספעציעלע אהבה צו גרים, און "בדרכו" — אין זיין וועג — דארפן מיר אויך.

6. **אפשר'דיגער חילוק אין מהות פון די צוויי אהבות:** קען זיין אז "ואהבת לרעך כמוך" מיינט **נישט וויי טון, וואטשן זיין כבוד** (פראקטיש), און "ואהבתם את הגר" מיינט **ארויפקוקן אויף זיין מסירות נפש**, האבן א געוויסע **הערצה** (אדמיראציע) פאר זיין קאראדזש צו ווערן א איד.

הלכה ה — "לא תשנא את אחיך בלבבך"

דער רמב"ם'ס ווערטער

"כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה, שנאמר 'לא תשנא את אחיך בלבבך'. ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה. ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב. אבל המכה את חבירו והמחרף את חבירו, אף על פי שאינו רשאי, אינו עובר משום 'לא תשנא'."

פשט

די תורה פארבאט שנאה **בלב** — ווען מ'האט פיינט אין הארצן אבער מ'זאגט גארנישט. ווער עס שלאגט אדער שעלט יענעם, אף על פי אז ס'איז אוודאי אסור, איז ער נישט עובר אויף "לא תשנא" — ווייל דער לאו גייט ספעציפיש אויף שנאה **שבלב**.

חידושים

1. **דער לאו גייט נאר אויף "בלב":** "בלבבך" איז נישט סתם א תיאור, נאר **דאס איז דער גדר פון דעם לאו** — עס גייט נאר אויף שנאה וואס בלייבט אינעווייניג. ווען מ'שלאגט אדער שעלט, איז מען עובר אויף אנדערע לאוין, אבער נישט אויף "לא תשנא". דער רמב"ם האט **נישט אויסגערעכנט** דעם לאו פון "לא תשנא" ביי שלאגן — ס'איז אן **עקסטערע לאו** וואס גייט נישט צוזאמען.

2. **וואלט מען געקענט מיינען:** אז איינער וואס שלאגט האט דאך אויך פיינט בלבו — פלאס ער האט אים געשלאגן. דער רמב"ם זאגט: ניין,

"בלבבך" מיינט **נאר** בלב. ווען ס'קומט ארויס אין מעשה, איז עס שוין א צווייטע קאטעגאריע.

הלכה ו — "הוכח תוכיח את עמיתך" (בין אדם לחבירו)

דער רמב"ם'ס ווערטער

"כי יחטא איש לאיש, לא ישטמנו וישתוק, כמו שנאמר ברשעים 'ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון'. אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו 'למה עשית לי כך וכך? ולמה חטאת לי בדבר פלוני?' שנאמר 'הוכח תוכיח את עמיתך'."

"ואם חזר וביקש ממנו למחול, צריך למחול לו, ולא יהא המוחל אכזרי, שנאמר 'ויתפלל אברהם אל האלהים'."

פשט

ווען איינער טוט דיר אן עוולה, זאלסטו נישט שווייגן און האלטן שנאה בלבו. מ'דארף אים זאגן: "פארוואס האסטו מיר דאס געטון?" — דאס איז די מצוה פון "הוכח תוכיח". ווען ער בעט מחילה, מוז מען אים מוחל זיין.

חידושים

1. **"הוכח תוכיח" — דער עיקר פשט איז נישט "מוסר זאגן":** דער רמב"ם'ס עיקר פשט אין "הוכח תוכיח" איז **נישט** מוסר'ן איינעם אויף א מצוה וואס ער טוט נישט גוט. **דער פשוט'ער ענין איז: ארויסברענגען וואס איז בלבו** — האבן וואס מ'רופט היינט "נארמאלע קאמיוניקעישן סקילס", קענען רעדן מיט א מענטש, קענען זאגן וואס ס'טוט וויי. דאס איז **אסאך מער** ווי סתם "קאמיוניקעישן סקילס" — ס'איז א מצוה פון דער תורה.

2. **דער ספר המצוות'ס לשון: "שצונו להודיע שנאתנו למי ששנאנוהו, עד שנספר לו מה ששנאנוהו עליו"** — מ'איז מחויב מודיע צו זיין דעם שנאה, אים זאגן פארוואס מ'האט אויף אים.

3. **אבשלום און אמנון — "ברשעים":** דער רמב"ם רופט אבשלום און אמנון **"רשעים". אבשלום און אמנון רשעים?** זיי זענען דאך קינדער פון דוד המלך! דער פשט: **זיי האבן זיך געפירט מיט רשעות** — אמנון האט אונס געווען תמר, אבשל

ום האט געשוויגן און זיך געוואלט נוקם זיין. דאס שווייגן אליין — "לא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב" — איז דער מוסטער פון ווי אזוי **שנאה שבלב** פירט צו קאטאסטראפע.

4. **פראקטישע אנווענדונג — "ער דארף אליין פארשטיין":** דאס איז זייער וויכטיגע הלכה פראקטיש. **מענטשן דרייען זיך ארום פארביטערט יארן לאנג** ווייל זיי זאגן: "ער דארף ווען אליין פארשטיין." **דו האסט נישט געפאדערט פאר דיין אייגענע כבוד**, און דו ווילסט אז ער זאל אליין פארשטיין? אין שלום בית קענען מענטשן זיך ארומטראגן יארן לאנג מיט ביטערקייט אין הארצן ווייל "ער וואלט ווען געדארפט אליין פארשטיין." **ווען ער וואלט זיך ברעכן און זאגן, וואלט זיין לעבן געווען גרינגער.** אפשר פארשטייט יענער נישט? אפשר וויל ער פארשטיין, ער דארף עס נאר הערן!

5. **דער לאגישער צוזאמענהאנג מיט "לא תשנא":** "הוכח תוכיח" איז **די עצה** פאר "לא תשנא בלבבך" — אויב מ'זאגט אים, איז מען בכלל נישט עובר. ווען מ'רעדט ארויס, ווערט די שנאה שבלב אויפגעלייזט.

6. **"אויב ס'איז א קלייניגקייט":** אסאך מאל זאגט א מענטש "פאר אזא קלייניגקייט וועל איך אים זאגן?" דער ענטפער: **אויב ס'איז טאקע א קלייניגקייט, ביסטו אויס חבר זיין?** אויב ס'איז נישט קיין קלייניגקייט, דארפסטו עס זאגן. און אויב דו מיינסט אז ער פארשטייט נישט — אפשר וואלט ער פארשטאנען ווען מ'וואלט אים געזאגט אויף אן אנדערע וועג.

7. **דער פארבינדונג צווישן תוכחה און עוולה:** ווען יענער באגייט אן עוולה קעגן דיר, האט ער זיך אויך געטון א חטא — ער האט נישט מקיים געווען "ואהבת לרעך כמוך" און נישט חס געווען אויף כבוד חברו. ממילא איז די תוכחה אויף דעם עוולה אויך א תוכחה אויף א חטא. ביידע אספעקטן (בין אדם לחברו און בין אדם למקום) קומען צוזאמען.

8. **מחילה — "ולא יהא המוחל אכזרי":** אינטערעסאנט אז דער רמב"ם רופט דעם מענטש וואס דארף מוחל זיין "המוחל" (נישט "הנעלב"), ווייל דאס איז שוין זיין ראלע. **אבימלך'ס מעשה:** דער רמב"ם באטאנט "אף על פי שציערו וביקש להרגו" — אבימלך האט אברהם'ן געטון א גרויסע עוולה, און פונדעסטוועגן, ווען ער האט אים איבערגעבעטן, האט אברהם מתפלל געווען פאר זיין רפואה. ס'איז אויך דערמאנט געווארן אז אין אן אנדער פלאץ (ביי דער באר) שטייט "ויוכיח אברהם את אבימלך" — אבער דאס איז אויף אן אנדער ענין. מער הלכות וועגן מחילה ווערן באהאנדלט אין הלכות תשובה, נישט דא.

הלכה ז — תוכחה אויף חטאים (בין אדם למקום)

דער רמב"ם'ס ווערטער

"הרואה חבירו שחטא או שהולך בדרך לא טובה, מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים, שנאמר 'הוכח תוכיח את עמיתך'."

פשט

ווער עס זעט זיין חבר זינדיגן אדער גיין אין א שלעכטן וועג, איז מחויב אים צוריקצוברענגען צום גוטן, און אים מודיע זיין אז ער טוט זיך אליין שלעכטס.

חידושים

1. **דער קאנטעקסט פון תוכחה — נאר אין א געזונטע סאסייעטי:** דער רמב"ם רעדט דא נאכדעם וואס מ'האט שוין עטאבלירט (אין הלכה א-ב) אז מ'דארף זיך געפינען צווישן ערליכע מענטשן. ווען דו ביסט צווישן רשעים, גייסטו נישט ארומגיין יעדן מוסר'ן — ס'וועט נישט ארבעטן. אבער ווען דו ביסט אין א גוטע געזעלשאפט און איינער ווערט נכשל, דעמאלט איז דא א חיוב פון תוכחה.

2. **"דבר שאינו נשמע":** ס'איז דא א כלל פון "כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע." דער רמב"ם האט עס נישט געברענגט דא, אבער פריער ביי תוכחה האט ער געזאגט אז מ'איז מוכיח נאר "בדברים שבינו לבינו." ס'קען זיין אז דער זעלבער פרינציפל אפליצירט אויך ביי בין אדם לחברו — אויב מ'ווייסט אז ער וועט נישט נשמע זיין, איז אפשר נישטא קיין מצוה.

הלכה ז (המשך) — אופן פון תוכחה: בנחת ובלשון רכה

דער רמב"ם'ס ווערטער

"המוכיח את חבירו, בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו, להביאו לחיי העולם הבא."

פשט

סיי ביי עוולה צווישן מענטשן, סיי ביי עבירות צווישן מענטש און גאט, דארף מען מוכיח זיין בפרטיות, שטיל, מיט ווייכע ווערטער, און אים מודיע זיין אז ס'איז פאר זיין אייגענע טובה.

חידושים

1. **"לטובתו להביאו לחיי העולם הבא" — ווי פאסט דאס ביי בין אדם לחברו?** ביי בין אדם לחברו, וואס קומט אריין "חיי העולם הבא"? ביי בין אדם לחברו וואלט מען געזאגט "לטובתו" — דו ווילסט איך זאל זיין דיין חבר? פיקס עס! דאס איז "חיי העולם הזה." צוויי תירוצים:

- (א) "לטובתו" גייט אויף בין אדם לחברו, און "להביאו לחיי העולם הבא" גייט ספעציפיש אויף בין אדם למקום.

- (ב) אפילו ביי בין אדם למקום, דער פוינט איז נישט אז דער אייבערשטער איז "פאליציי" — נאר אז מ'וויל אים טאקע העלפן האבן א גוט לעבן. דער אייבערשטער דארף נישט קיין פאליציי, מ'מיינט דעם מענטש'ס אייגענע טובה.

2. **ער דארף פארדעם טאקע מיינען לטובתו** — נאר אזוי קען ער אים מודיע זיין. די תוכחה מוז קומען פון אן אמת'ע כוונה פאר יענעם'ס טובה, נישט פון א געפיל פון סופעריאריטעט.

הלכה ז (המשך) — ביז ווען דארף מען מוכיח זיין?

דער רמב"ם'ס ווערטער

"אם קיבל ממנו מוטב, ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית, וכן תמיד חייב להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע."

פשט

אויב ער נעמט עס אן — וואונדערבאר. אויב נישט — מוז מען טרייען ווידער, א צווייטע מאל, א דריטע מאל, ביז דער חוטא שלאגט אים אדער זאגט אים "איך וויל נישט הערן."

חידושים

1. **מקור אין גמרא:** ס'איז א מחלוקת — רבא זאגט "עד הכאה" (ביז ער שלאגט), שמואל זאגט "עד קללה" (ביז ער שעלט). דער רמב"ם פסק'נט "עד הכאה" אבער לייגט צו "ויאמר לו איני שומע" — אפשר איינע פון די צוויי.

2. **פארוואס הערט מען אויף ביי הכאה?** צוויי הסברים:

- (א) ווען ער שלאגט אדער שעלט, איז ער עובר אויף נאך א לאו (שלאגן/שעלטן א איד). די תוכחה ברענגט מער שאדן ווי גוטס — מ'איז אים מכשיל מיט נאך עבירות.

- (ב) **שטערקערע ווארט (פון מיין גרשם):** "הכה כלומר איני רוצה" — ביז דעמאלט איז ער בעצם נאך אינטערעסירט, ער דוחה נאר "תחילה." ווען ער שלאגט, מאכט ער קלאר אז ער איז באמת נישט אינטערעסירט. ביז דעמאלט איז דאך "תחילה דוחה" — ער שטופט אוועק אינדרויסן אבער אינעווייניג איז ער נאך צוגענגליך.

3. **"פעם שניה ושלישית" — פראקטישע הבנה:** דאס מיינט נישט אז מ'זאל דעם מענטש מוטשען מיט איין מאל נאכן אנדערן. אפשר מיינט עס: זאג אים איינמאל, ווארט א פאר חדשים, אפשר איז ער שוין געווארן מער מתבונן, אפשר פארשטייט ער בעסער. מ'דארף זיין קלוג אין ווי מ'גייט צו.

הלכה ז (המשך) — "וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה"

דער רמב"ם'ס ווערטער

"וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה, הוא נתפס בעון אלו כולם, שאפשר לו למחות בהם."

פשט

ווער עס קען מוחה זיין (פראטעסטירן/פארהיטן) און טוט עס נישט, ווערט נתפס אין די זינד פון אלע וואס ער האט געקענט פארהיטן.

חידושים

1. **"מחאה" vs. "תוכחה" — א שארפע קריטיק:** דער רמב"ם רופט עס דא "מוחה" אנשטאט "מוכיח." אבער **"סתם מוחה זיין אין די לופט אריין איז נישט קיין שום זאך."** די מאדערנע תורה וואס מאכט א חילוק צווישן "מצות מחאה" (סתם פראטעסטירן אין די וועלט אריין) און "תוכחה" (זאגן פאר יענעם) — האט נישט קיין מקור. מחאה מיינט זאגן פאר יענעם באופן וואס ס'קען העלפן — דאס איז די זעלבע זאך ווי תוכחה. די אידעע אז מ'קען מקיים זיין א "מצות מחאה" דורך סתם ארויסזאגן א שטעלונג אן אז ס'זאל עפעס אויפטון, האט נישט קיין מקור.

2. **פארוואס ווערט ער "נתפס"?** צוויי הסברים:

- (א) א מענטש ווערט נשפע פון זיינע חברים (ווי דער רמב"ם האט שוין געזאגט אין הלכה א). ווען ער איז נישט מוחה, ווערט ער אליין אפעקטירט פון זייערע חטאים.

- (ב) אפשר איז מחאה כדי מ'זאל אליין געדענקען אז ס'איז נישט נארמאל — יעדע מאל מ'זעט יענעם טון אן עבירה, זאגט מען עפעס, כדי מ'זאל נישט פארגעסן. **דאס איז אפגעוויזן געווארן:** "יענע תורה איז אזא מאדערנע תורה, איך האלט נישט דערפון." מחאה מיינט טאקע פרובירן יענעם צו שטערן פון זיין חטא.

3. **דער רמב"ם רעדט פון "אנשי ביתו"** — מענטשן וואס דו ביסט רעספאנסיבל פאר זיי (ווי א טאטע אדער מנהיג). דער רמב"ם האט נישט דא געברענגט דעם כלל פון "כל ישראל ערבים זה לזה," כאטש ס'איז נוגע.

הלכה ז (סוף) / הלכה ח — איסור הלבנת פנים

דער רמב"ם'ס ווערטער

"המוכיח את חבירו תחילה, לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו, שלא יאמר לו 'אינך מתבייש ממעשיך' וכיוצא בזה... אף על פי שהמכלים את חבירו אינו לוקה, עון גדול הוא. כך אמרו חכמים: המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא."

"צריך אדם ליזהר בדבר זה שלא יבייש חבירו ברבים, בין קטן בין גדול. ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו. ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו."

פשט

ווען מ'איז מוכיח א חבר, זאל מען נישט רעדן שטרענג און אים פארשעמען. פארשעמען א איד איז א גרויסע עבירה — כאטש מ'באקומט נישט מלקות, זאגן חז"ל אז ווער עס פארשעמט א חבר ברבים האט נישט קיין חלק לעולם הבא. מ'טאר אים נישט רופן מיט א נאמען וואס ער שעמט זיך דערמיט, און מ'טאר נישט דערציילן פאר אים זאכן וואס ער שעמט זיך מיט.

חידושים

1. **"תחילה" — וואס מיינט עס?** "תחילה" מיינט לכאורה "אין אנהייב," די ערשטע מאל. ווייל שפעטער, נאכדעם וואס ער האט שוין פילע מאל פרובירט, אפשר פעלט עס אויס שטרענגער צו רעדן. אבער דער רמב"ם מיינט: הייב נישט אן מיט שטרענגקייט.

2. **ווי לערנט מען ארויס דעם איסור פון הלבנת פנים?** דער רמב"ם לערנט עס ארויס פון דעם פסוק "ולא תשא עליו חטא" — אפילו ביי איינער וואס איז ראוי צו האבן בושה (ווייל ער האט גזינדיגט), טאר מען אים נישט פארשעמען. כל שכן אז מ'טאר נישט סתם פארשעמען א מענטש.

3. **פארוואס איז נישטא מלקות?** צוויי מעגליכקייטן:

- (א) ס'איז א "לאו שאין בו מעשה" — ווייל דיבור הייסט נישט קיין מעשה.

- (ב) די הלבנה אליין (דאס וואס יענער ווערט פארשעמט) איז נישט קיין מעשה — ווען א מענטש זאגט עפעס, ווייסט ער נאך נישט ווי שטארק יענער וועט ווערן פארשעמט.

- **אבער:** נישט וועגן דעם איז עס ווייניגער חמור — ס'איז א "עון גדול."

4. **"ברבים" — א חילוק:** חז"ל זאגן ספעציפיש "ברבים אין לו חלק לעולם הבא." דאס מיינט: ברבים איז ערגער — דאס איז פשוט. אבער "אין לו חלק לעולם הבא" איז דוקא ברבים. דער איסור פון הלבנת פנים עקזיסטירט אויך ביחיד, אבער דער חומרא פון "אין לו חלק" איז נאר ברבים.

5. **"בין קטן בין גדול" — וואס מיינט "קטן"?** עס איז דיסקוטירט געווארן צו "קטן" מיינט א יונגער מענטש אדער א מענטש וואס איז נאך נישט שומר כל המצוות. פראקטישער נוגע: **א מלמד קען יעדן טאג מכשיל**

זיין אין הלבנת פנים 25 מאל א טאג — דאס איז א זייער רעאלע סכנה ביי חינוך.

6. **"ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו"** — דער ענין פון "מכנה שם לחבירו". אפילו ווען אסאך מענטשן רופן אים מיט דעם נאמען, אויב **דו ווייסט** אז ער האט נישט ליב דעם נאמען און ער שעמט זיך דערמיט — טאר מען אים נישט רופן אזוי. דאס איז זייער שכיח ביי קינדער.

7. **"ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו"** — פארבונדן מיט דער גמרא אין מסכת ערכין (אונאת דברים). אפילו זאכן וואס זענען אמת — אויב ער שעמט זיך דערמיט, טאר מען נישט דערציילן.

הלכה ח (המשך) — דער חילוק צווישן "בין אדם לחבירו" און "דברי שמים"

דער רמב"ם'ס ווערטער

"במה דברים אמורים? בדברים שבין אדם לחבירו. אבל דברי שמים, אם לא חזר בו בסתר — מכלימין אותו ברבים, ומפרסמין חטאו, ומחרפין אותו בפניו, ומבזין אותו ומקללין אותו עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל נביאי ישראל."

פשט

דער כלל אז מ'טאר נישט פארשעמען ברבים גילט נאר ביי ענינים צווישן מענטש און מענטש. אבער ביי עבירות כלפי שמים — ווען מ'האט אים שוין געווארנט בסתר און ער האט נישט חזרה געטון — מעג מען אים פארשעמען ברבים, מפרסם זיין זיין חטא, אים מחרף זיין, מבזה זיין, און מקלל זיין ביז ער חזר'ט למוטב, אזוי ווי אלע נביאי ישראל האבן געטון.

חידושים

1. **דער גרונט-חילוק:** ביי "בין אדם לחבירו" — ווען איך האב טענות אויף אים פערזענלעך — קען איך אים **קיינמאל נישט** פארשעמען ברבים. איך מוז אים זאגן (תוכחה), אבער נאר ביחיד. ביי "דברי שמים" — ווען ער טוט אן עבירה כלפי שמים — און ער האט נישט חזרה געטון נאך בסתר'דיגע תוכחה — ערשט דעמאלט מעג מען גיין ברבים.

2. **דער חילוק צווישן "מחאה" און "הוכחה": הוכחה** מיינט איך טריי צו מאכן דעם מענטש בעסער — מ'פרובירט קודם מקרב זיין, מ'שופל'ט זיך, "עד שיחזור למוטב". **מחאה** מיינט איך מוחה אין דער וועלט אריין — דער מוחה טראכט בכלל נישט וויאזוי ער גייט מאכן יענעם בעסער, ער האלט אז ס'איז א מצוה צו מוחה זיין. דער רמב"ם'ס גאנצער פרק רעדט פון **הוכחה**, נישט מחאה. דער סדר איז: ערשט ביחיד, ערשט מיט רכות, ערשט מיט קירוב — און נאר ווען אלעס האט נישט געהאלפן, גייט מען ברבים.

3. **ביי נביאים — כמעט נישטא פערזענלעכע באשולדיגונגען:** כמעט ביי אלע נביאים רעדט מען **באופן כללי** — "מכלימים את ישראל" — נישט וועגן א ספעציפישע מענטש (אפשר וועגן א מלך, אבער נישט סתם מענטשן). דאס ווייזט אז אפילו דער "ברבים" פון נביאים איז געווען א כללי'דיגע תוכחה, נישט א פערזענלעכע באשעמונג.

4. [דיגרעסיע: **דער בעל שם טוב'ס קריטיק אויף "מוכיחים":**] דער בעל שם טוב האט שארף קריטיקירט די "מוכיחים" וואס זענען ארומגעפארן און האבן **פרנסה געמאכט פון האקן אויף יודן**. ער האט געזאגט: ווער עס רעדט נאר שלעכט אויף יודן איז **מעורר דעם שטן** — ער שטייט אויף דער זייט פון שטן וואס האקט אויף יודן. ווען דיין דרשה איז נאר האקן אויף יודן, איז דאס נישט תוכחה, דאס איז קטרוג.

הלכה ט — מידת חסידות: מוחל זיין אן תוכחה

דער רמב"ם'ס ווערטער

"מי שחטא לו חבירו, ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום, לפי שהחוטא הדיוט ביותר או שדעתו משובשת, ומחל לו בלבו, ולא שטמו ולא הוכיחו — הרי זו מידת חסידות. ואין התורה מקפדת אלא על המשטמה."

פשט

ווען א חבר האט דיר עוולה געטון, אבער דו ווילסט אים נישט מוכיח זיין ווייל ער איז א הדיוט ביותר אדער זיין דעת איז משובשת, און דו ביסט אים מוחל בלב אן שנאה — איז דאס א מידת חסידות. די תורה איז בעיקר מקפיד אויף **משטמה** — פיינט האבן אין הארצן.

חידושים

1. **דאס איז דער תירוץ אויף דער פריערדיגער קשיא:** פריער איז געפרעגט געווארן צו מ'מוז דווקא זאגן פאר יענעם ווען מ'האט טענות. דער רמב"ם ענטפערט: **ניין** — אויב דו ווילסט אים מוחל זיין בלבבך, קענסטו. דאס איז נישט נאר ערלויבט, דאס איז א **מידת חסידות**. דער עיקר איסור איז נאר אויף **משטמה בלב** — ווייל משטמה ווערט אלעמאל ערגער ביז ס'פלאצט ארויס.

2. **"הדיוט ביותר" / "דעתו משובשת" — א פראקטישע עצה ווי אזוי צו זיין מוחל: מ'לייגט דעם מענטש אריין אין א קאטעגאריע** — ער איז נעבעך א הדיוט, ער איז דעתו משובשת, ער איז פארכאפט אין עפעס, ער איז ווי א "תינוק שנשבה". דורך דעם קען מען אקטיוו מוחל זיין — נישט ווייל מ'דריקט אונטער דעם כעס, נאר ווייל מ'פארשטייט אז ער קען נעבעך נישט בעסער. "איך האב אים נישט פיינט, ווייל איך פארשטיי אז ער איז נעבעך פארכאפט."

3. **א שאלה אויף דער "מידת חסידות":** צו "פאראורטיילן" אז יענער איז א "דעתו משובשת" — איז דאס אליינס נישט א פארם פון שנאה? דאס איז נישט פולשטענדיג אויפגעלייזט געווארן, נאר באמערקט אז "מ'דארף מדייק זיין אז דאס אליינס איז נישט קיין שנאה."

4. **פראקטישע הלכה למעשה שאלה:** ביי א **גוטער חבר** — רופט מען אן, מ'רעדט עס אויס, מ'פיקסט עס. אבער ביי א מענטש וואס **איז נישט דיין חבר** — מ'דארף דיעלן מיט אים אבער ער איז נישט קיין חבר — וואס טוט מען? דער פסוק זאגט מ'דארף אים זאגן (כדי נישט צו האבן שנאה בלב). אבער דער רמב"ם זאגט: אויב דו קענסט אים מוחל זיין בלב, אן שנאה, ווייל דו פארשטייסט אז ער איז א הדיוט — איז דאס מידת חסידות.

5. **"ואין התורה מקפדת אלא על המשטמה" — פארוואס איז דאס אנדערש ווי עבירות כלפי שמים?** ווען דער חבר האט דיך באַ'עוול'ט, איז ער דאך אויך עובר געווען אן איסור (בין אדם לחבירו). פארוואס באהאנדלט מען דאס אנדערש ווי ווען ער איז עובר אן איסור כלפי שמיא? לכאורה, ווען דו ביסט באליידיגט געווארן, וואלסטו געדארפט רחמנות האבן אויף אים אז ער איז עובר. **אפשר וועגן דעם לייגט דער רמב"ם אריין דעם "הדיוט ביותר"** — צו מאכן דעם חילוק פארשטענדלעך: ביי א הדיוט קען מען מוחל זיין ווייל ער ווייסט נישט בעסער.

6. [דיגרעסיע: **ר' שלמה זלמן אויערבאך ערב יום כיפור:**] ר' שלמה זלמן האט געזאגט פאר זיין זון: "איך האב באקומען אזויפיל שאלות — וועגן תעניות, וועגן אלע מיני הלכות — אבער **קיינער האט מיר נישט געפרעגט וויאזוי תשובה צו טון**, וויאזוי איבערצובעטן יענעם." דאס איז א מוסר השכל אז מענטשן פרעגן טעכנישע שאלות אבער נישט די עיקר'דיגע שאלות פון בין אדם לחבירו.

7. **שייכות צו הלכות עשרת ימי תשובה — צו מ'דארף איבערבעטן ווען יענער ווייסט נישט:** דער **חפץ חיים** זאגט מ'דארף איבערבעטן אפילו אויב יענער ווייסט נישט (למשל, מ'האט אים בארעדט). אבער **דא ביים רמב"ם** רעדט מען פארקערט — דער וואס איז נפגע געווארן זאל גיין זאגן. דאס איז א **אנדערע נקודה בעצם** — ביים רמב"ם איז דער ענין פון איבערבעטן ווען עס איז דא משטמה, ווען עס איז דא שנאה בלב.

הלכה י — "חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות"

דער רמב"ם'ס ווערטער

"חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות, מפני שנפשם שפלה למאד, ודעתם שפלה. אפילו הם בעלי ממון. אפילו אלמנתו של מלך ויתומיו של מלך, מוזהרין אנו עליהם, שנאמר 'כל אלמנה ויתום לא תענון'. כיצד נוהגין עמהן? לא ידבר אליהם אלא רכות, ולא ינהג בהם אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופם בעבודה ולא לבם בדברים. ויחוס על ממונם יותר מממונו."

פשט

מ'מוז זיך היטן מיט יתומים און אלמנות ווייל זייער נפש איז צוקלאפט. אפילו אויב זיי האבן געלט, אפילו אלמנתו של מלך. מ'זאל רעדן צו זיי ווייך, באהאנדלען זיי מיט כבוד, נישט מאכן זיי ארבעטן שווער, נישט ווי טון מיט ווערטער, און שוינען זייער געלט מער ווי דיין אייגענע.

חידושים

1. **"נפשם שפלה" — צו איז דאס "אביון שברוח"?** עס איז דיסקוטירט געווארן צו דער לשון "נפשם שפלה למאד" איז דאס זעלבע ווי "אביון שברוח" (ווי דער רמב"ם האט פריער גערעדט אין אנדערע הלכות) אדער אן אנדערע לשון. דאס איז באמערקט געווארן אלס אינטערעסאנט אבער נישט ענדגילטיג אויסגעלייזט.

2. **"אפילו בעלי ממון" — דער חידוש: געלט העלפט נישט** — אן אלמנה אדער יתום איז אינערלעך צוקלאפט אפילו מיט עשירות. דאס שטימט מיט דער משנה אין בבא מציעא וועגן "לא תחבול בגד אלמנה" — אפילו אויב זי האט געלט. **"כל אלמנה"** — דאס ווארט "כל" קומט ארייננעמען אפילו אלמנתו של מלך.

3. **דער ריכטונג פון דעם חידוש:** דער חידוש גייט אין **איין ריכטונג** — אפילו א רייכע אלמנה איז בכלל. **נישט** אין דער אנדערער ריכטונג — איינער וואס מ'זעט קלאר אז ער איז צוקלאפט, איז **אוודאי** בכלל די מצוה, דאס דארף מען נישט זאגן.

4. **דער רמב"ם מיינט ברייטער ווי נאר אלמנה ויתום:** אין א הערה האט דער רמב"ם דעם ווארט "אומללים" (אמללים) באנוצט, וואס ווייזט אז ער מיינט **לאו דווקא** נאר אלמנה ויתום, נאר יעדער מענטש וואס איז אומגליקלעך און וואלנעראבל. דער רמב"ם האט אבער נישט בפירוש צוגעלייגט דעם כלל — ער האלט אז מ'פארשטייט עס אליינס.

5. **"ולא יכאיב גופם בעבודה" — דאס מיינט אן employer:** דער רמב"ם רעדט דא אויך וועגן א סיטואציע וואו מ'איז אן employer פון אן אלמנה — מ'זאל זי נישט מאכן ארבעטן צו שווער.

6. **פארבינדונג צו "הדיוט ביותר":** א שיינע פארבינדונג צווישן דער פריערדיגער הלכה (מידת חסידות — מוחל זיין ווייל ער איז א הדיוט ביותר) און דער הלכה פון אלמנה ויתום: **איינער וואס איז "הדיוט ביותר" אדער "דעתו משובשת" איז אויך אן אומלל** — ער האט נישט קיין social skills, יעדער טשעפעט אים, ער ווערט שנעל נפגע. אזא מענטש איז ווי אן אלמנה ויתום — וואלנעראבל. דורך דעם וועט מען אים **שנעלער מוחל זיין** און נישט האבן משטמה בלב אויף אזא מענטש. דאס פארבינדט די צוויי הלכות: דער "הדיוט" פון הלכה ט איז דער "אומלל" פון הלכה י.

הלכה י (המשך) — דער עונש פאר עינוי אלמנה ויתום

דער רמב"ם'ס ווערטער

"כל המקניט או הכעיס או הכאיב ליבן... או איבד ממונם... לאו זה, אף על פי שאין לוקין עליו, הרי עונשו מפורש בתורה: 'וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב'." "ברית כרותה להם שכל זמן שצעקת מחמת חמס — הם נענים, שנאמר 'כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו'."

פשט

כאטש מען באקומט נישט מלקות אויף דעם לאו, איז דער עונש מפורש אין תורה — מיתה בידי שמים דורך חרב, מידה כנגד מידה. דער באשעפער האט א ברית מיט זיי אז ווען זיי שרייען פון חמס, ווערן זיי געענטפערט.

חידושים

1. **דער מושג "עינוי" ביי אלמנה ויתום — סענסיטיוויטי-באזירט:** דער באגריף "עינוי" ביי אלמנה ויתום איז רעלאטיוו צו דער מענטש. ווייל זיי זענען "נפש שפלה" (סענסיטיוו), איז א קליינע שלאג ביי זיי אזוי ווי א גרויסע שלאג ביי א צווייטן. דאס איז דער זעלבער יסוד ווי ביי אן עבד וואס מ'טאר נישט מאכן ארבעטן "בפרך" — דער עבד ווערט אסאך שנעלער נבזה, דעריבער איז דער שוועל פון "עינוי" נידריגער.

2. **חילוק צווישן מקניט, מכעיס, מכאיב ליבן: מכעיס** = מען מאכט אים אויפגערעגט; **מכאיב ליבן** = מען רעדט נישט שיין און ווייטאגט אים; **מקניט** = טשעפענען, אויפרייצן, פארשעמען — עפעס וואס מען געוואוינט זיך צו, אבער ס'רייצט אויף.

3. **"איבד ממונם" — נישט דווקא מזיד:** "איבד" מיינט נישט אז ער האט ממש מאבד געווען, נאר אז ער איז נישט געווען אזוי קערפול ווי מען דארף זיין — א מאנגל אין זהירות מיט זייער געלט (למשל אלס עמפלויער פון אן אלמנה).

4. **"וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב" — מידה כנגד מידה:** דער עונש איז מיתה בידי שמים דורך חרב, מידה כנגד מידה — אזוי ווי דו האסט געשייגעט אן אלמנה און יתום.

5. **"מי שאמר והיה העולם" — דער לשון פון דער ברית:** דער רמב"ם ברענגט דעם לשון "ברית כרותה להם" — דער באשעפער וואס האט באשאפן די וועלט מיט זיין אמירה האט געמאכט א ברית. דאס איז אן אינטערעסאנטער לשון — דער מקור איז א לשון חז"ל.

6. **דער פסוק "כי אם צעוק יצעק אלי" — אויף וועמען גייט עס?** דער פסוק שטייט נאר אויף אלמנה, אדער אויך אויף יתום? אויף עני אויך? עני איז נישט קלאר.

הלכה י (המשך) — דער חילוק צווישן עינוי לצורך עצמו און עינוי לצורך חינוך

דער רמב"ם'ס ווערטער

"במה דברים אמורים? כשעינה אותם לצורך עצמו. אבל עינה אותם הרב כדי ללמדם תורה או אומנות או להוליכם בדרך ישרה — הרי זה מותר. ואף על פי כן לא ינהג בהם מנהג כל אדם, אלא יעשה להם הפרש, וינהלם בנחת וברחמים גדולים ובכבוד, כי השם יריב ריבם."

פשט

דער איסור פון עינוי אלמנה ויתום איז נאר ווען מען טשעפעט זיי פאר אייגענע אינטערעסן. אבער א רבי וואס לערנט זיי תורה, אומנות, אדער מחנך זיי — דאס איז מותר. אבער אפילו דער רבי דארף מאכן א "הפרש" — א גוטע דיסקרימינאציע (אפירמעטיוו עקשאן) — און פירן זיך מיט זיי בנחת, ברחמים גדולים, ובכבוד.

חידושים

1. **דער רבי אלס פלאץ-פארנעמער פון דעם טאטע:** דער רבי "טרייט צו איבערנעמען די פלאץ פון די טאטע" — ער לערנט זיי תורה, אומנות, און איז זיי מחנך. דעריבער האט ער א רעכט צו דיסציפלינירן, אבער מיט ספעציעלע אכטונג.

2. **"הפרש" — נישט נאכלאזן, נאר אדאפטירן דעם סטייל:** "הפרש" מיינט **נישט** אז מען לאזט דעם יתום נאך און מען דיסציפלינירט אים נישט. פארקערט — דער חידוש איז אז **דיין סטייל דארף זיך אדאפטירן לויט דער מענטש וואס איז מקבל.** ביי א סענסיטיווע מענטש, א קליין ווארט העלפט שוין אזויפיל ווי ביי א צווייטן א גרויסע פאטש, ווייל ער איז מער סענסיטיוו. מען טאר נישט זאגן "דאס איז מיין סטייל" — דיין סטייל דארף זיך צופאסן צום מקבל. דאס איז דער פשט אין "משיב אל לב" — מען דארף באטראכטן ווי דער אנדערער פילט עס.

3. **"בנחת" — א שליסל אין הלכות דעות:** דאס ווארט "בנחת" (רואיגקייט) קומט פאר זייער אסאך אין הלכות דעות, און ס'איז א "גרויסע שליסל" — רואיגקייט איז א פונדאמענטאלער יסוד אין בין אדם לחבירו.

4. **"כי השם יריב ריבם" — דער איבערשטער פייט פאר זיי:** דאס איז א "שווערע זאך" אין פראקטיק, ווייל אסאך מאל דוקא א יתום אדער א קינד פון א שטוב וואס איז נישט בסדר דארף אסאך **מער** דיסציפלין, און ס'איז א שווערע נסיון צו באלאנסירן צווישן חינוך און דער ספעציעלע זהירות.

הלכה י (סוף) — דעפיניציע פון יתום: "עד מתי נקראין יתומים?"

דער רמב"ם ווערטער

"אחד יתום מאב אחד יתום מאם. עד מתי הן נקראין יתומים? עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול לסמוך עליו לאמנם ולאפדן ולטפל בהם, אלא יעשו כל צרכיהם לעצמם כשאר כל הגדולים."

פשט

א יתום איז סיי איינער וואס האט פארלוירן דעם טאטע, סיי איינער וואס האט פארלוירן די מאמע. מען הייסט א יתום ביז מען ווערט אינדעפענדענט — ווען מען דארף נישט מער א גרויסן מענטש צו שטיצן זיך אויף אים, נאר מען קען אלע זאכן אליין טון ווי אלע גרויסע מענטשן.

חידושים

1. **"עצת היתומים" — א פראקטישע אנווענדונג:** ווען א נייער רבי קומט וואס זיין טאטע (דער פריערדיגער רבי) איז אוועק, האט ער א דין פון יתום.

2. **ביז ווען איז מען א "יתום" — היינטיגע צייטן:** אין היינטיגע צייטן איז דאס "על פי רוב ביז די חתונה" — אדער, מיט א שמייכל, "ביז מען ווערט פופציג." **יעדע זאך לפי הענין:** אין געוויסע ענינים איז א מענטש א יתום ביי פופצן, אין געוויסע זאכן איז ער א יתום ביי פופציג. דער מדד איז נישט עלטער, נאר אינדעפענדענץ — "עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול."

3. **א יתום איז "ווי לאנג מען איז א זון":** "א יתום איז ווי לאנג מען איז א זון" — ד.ה. ווי לאנג מען איז אין דער ראלע פון א דעפענדענט, איז מען א יתום. ווען מען ווערט אינדעפענדענט, איז מען שוין א "טאטע" (אויטאנאם).

תמלול מלא

הלכות דעות פרק ו' — דער מענטש אין געזעלשאפט

הקדמה צום פרק: פון דעם יחיד צום ציבור

Speaker 1: רבותי, מיר האלטן אין הלכות דעות פרק ו'. בעיסיקלי, ביז יעצט האבן מיר געלערנט וועגן יעדער מענטש וויאזוי ער זאל זיין א מענטש. יעצט גייען מיר לערנען וועגן וויאזוי אפאר מענטשן קומען זיך צוזאם, און מיט וועלכע מענטשן מען זאל זיך צוזאמקומען, און וויאזוי, וכדומה. שטימט?

Speaker 2: יא, זייער גוט. הלכות בין אדם לחבירו וואס מ'קען עס רופן.

Speaker 1: רייט, אבער מ'קען עס מער טיפער רופן — די אידיע פון נאך א מענטש. ס'איז דא אסאך הלכות בין אדם לחבירו. איך וועל נאר מסביר זיין וואס איך האב געזאגט. ביז יעצט האבן מיר געזאגט וויאזוי א מענטש איז אליינס אן אדם השלם, ביז דאס תכלית וואס מ'איז אנגעקומען אין פרק ה' — א חכם וואס ער איז דער אדם אליינס. יעצט גייען מיר לערנען פון דעות וואס דער מענטש געפינט זיך דאך מיט נאך מענטשן.

סאו קודם גייט דער רמב"ם מסביר זיין אז ס'איז דא אזא זאך אז ס'איז דא נאך מענטשן און וויאזוי ס'ארבעט, און נאכדעם אויף דעם גייט ער בויען די מצוות וואס זענען נוגע צו דעות.

הלכה א: דרך ברייתו של אדם — דער מענטש ווערט נמשך נאך זיין סביבה

Speaker 1: זייער גוט. זאגט דער רמב"ם: **"דרך ברייתו של אדם"** — דער וועג, דער וועג וויאזוי א מענטש איז באשאפן געווארן, דער וועג וויאזוי א מענטש אפערעיט, דער וועג וויאזוי א מענטש עקזיסטירט. "טבע האדם" קענסטו עס טייטשן. דער רמב"ם זאגט אין אנדערע פלעצער אז א מענטש איז מדיני בטבעו, אז א מענטש איז א יצור, א סאושל ביאינג. א מענטש איז א סאושל ביאינג וואס קען נישט אליין מצליח זיין, א מענטש קען נישט האבן א נארמאלע לעבן ווען ער איז נישט מיט אנדערע מענטשן.

"דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו" — מיט די מידות און מיט די מעשים ווערט מען נמשך **"אחר ריעיו וחביריו, ונוהג כמנהג אנשי מדינתו"**. א מענטש פירט זיך אזוי ווי דער מנהג פון די מענטשן אין זיין מדינה.

חידוש: "דרך ברייתו" איז נישט א נפילה — ס'איז א טבע

Speaker 2: זייער גוט. דאס איז לכאורה א טרענסלעישאן פון וואס דו האסט דערמאנט וואס שטייט אין אנדערע פלעצער, אז א מענטש איז ביי נעיטשער.

Speaker 1: סאו די "דרך" פון א מענטש איז נישט פשט א נפילה פון א מענטש. דאס ברענגט עס ארויס טיפער, רייט? ס'איז נישט פשט — מענטשן אסאך מאל זאגן נאך דעם רמב"ם, דער רמב"ם זאגט אז א מענטש ווערט נשפע. ניין, א מענטש איז אזוי געבויעט. א מענטש איז אזא סארט זאך וואס ער לעבט מיט אנדערע מענטשן און ער פירט זיך וויאזוי זיי פירן זיך. ס'איז דאך די תורה: **"לא טוב היות האדם לבדו"** — א מענטש קען נישט זיין אליין.

לפיכך — מ'דארף זיך מחבר זיין צו צדיקים

Speaker 2: יא. זייער גוט.

Speaker 1: **"לפיכך"** — אויף א מענטש איז נוגע צו — אדער דו געדענקסט ווי שטארק דו ווערסט נשפע פון אנדערע מענטשן, אז דו זאלסט זיין אזא סארט מענטש לויט די מענטשן מיט וועם דו דרייסט זיך, לויט די מענטשן ארום דיר. ולפיכך, **"צריך אדם להתחבר לצדיקים"** — א מענטש דארף זיך מחבר זיין צו צדיקים, **"ולישב אצל החכמים תמיד"** — און תמיד זיצן אייביג ביי די חכמים, פון וואס? **"כדי שילמד ממעשיהם"** — ער זאל לערנען פון זייערע מעשים.

דיון: וואס מיינט "שילמד ממעשיהם"?

Speaker 1: "ממעשיהם" — "שילמד מעשיהם" — ער זאל אפלערנען זייערע מעשים, ער זאל אפלערנען און זאל פארשטיין וואס זיי טוען.

Speaker 2: זיי האבן גע'ענטפערט אז "ילמד" מיינט אז ער זאל ווערן געוואוינט.

Speaker 1: יא, אבער איך מיין אז עס איז פשוט — ער זאל קודם אפלערנען, פארשטיין וואס ער טוט, טראכטן וואס ער טוט, און נאכדעם וועט ער זיך אליינס מרגיל זיין צו גיין אין די וועגן.

דיוק אין "ממעשיהם" ביי צדיקים לעומת רשעים

Speaker 2: זאגט ער סתם אזוי, יא, סתם א פלאץ צו פארשטיין "ממעשיהם". קענסטו סטאפן א מינוט? איך האב נאר געוואלט זאגן אן הערה. ער איז מדייק דא, דער רב שליט"א, אז ביי צדיקים שטייט "ממעשיהם" — ער וויל מאכן עפעס אן אנדערע דיוק, אז אפשר "מעשיהם" מיינט אלע מעשי הצדיקים זאל מען לערנען, אבער ביי די רשעים מיינט עס

צו זאגן אז מ'זאל נישט לערנען אפילו א חלק פון זייערע מעשים. האט דער רשע עפעס מעשים טובים?

Speaker 1: אקעי, ס'איז שוואכע דיוקים. לכאורה מיינט ער די זעלבע זאך למעשה, ס'איז נישטא קיין דיוק וואס מ'קען לערנען.

"הולכים בחושך" — רשעים טראכטן נישט

Speaker 1: **"ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמד ממעשיהם."** ער האט שוין אפאר מאל אונז געזאגט אז רשעים גייען בחושך.

Speaker 2: יא, ס'איז דאך רשעים טראכטן נישט.

Speaker 1: ס'איז זייער שיין — א חכם טראכט ער וואס ער טוט, טראכט ער וואס ער טוט, זאלסטו אויך טראכטן וואס ער טוט. אבער א רשע, ער הולך בחושך, ער טראכט נישט וואס ער טוט, זאלסטו טראכטן וואס ער טוט. "כדי שילמד ממעשיהם" — זאלסטו זיך נישט אפלערנען פון זייערע מעשים, ווייל זייערע מעשים זענען נישט פון לימוד, ס'קומט נישט פון לימוד, ס'מיינט תורה דא.

Speaker 2: יא, ס'איז אינטערעסאנט, ווייל אויב דו וועסט נישט זיך פלאגן, אויב דו לאזט דער טבע זאל דיך טראגן, וועסטו ווערן א רשע. דו גייסט בחושך. באור דארף מען קוקן וואו מ'גייט, קען מען קוקן וואו מ'גייט. בחושך קוקט מען ניטאמאל וואו מ'גייט, און מ'ווערט א רשע.

Speaker 1: אקעי, זייער גוט.

פסוקים: הולך את חכמים יחכם

Speaker 1: איינמאל אונז פארשטייען דאס, כאפן אונז ווי וויכטיג ס'איז צו זיין מיט צדיקים, ווייל אדורך זיין מיט צדיקים ווערט מען א צדיק. הוא אשר שלמה אומר, אזוי ווי שלמה המלך זאגט עס שוין: **"הולך את חכמים יחכם"** — איינער וואס גייט מיט חכמים ווערט אליין א חכם, **"ורועה כסילים ירוע"** — איינער וואס פאשעט ארום, ער שפילט זיך ארום מיט כסילים, מיט טיפשים, "ירוע" — ער וועט אליין ווערן א שלעכטער מענטש.

חידוש: כסילים און חכמים אין משלי — צדקות איז אן ענין פון חכמה

Speaker 2: כסילים מיינט נאך נישט רעים, אבער ס'קען זיין אזוי ווי ער זאגט — חכם וחושך — כסילים זענען מענטשן וואס טראכטן נישט, רשע איז א רע.

Speaker 1: חכמים און כסילים אין משלי בכלל — די גוטע מענטשן זענען חכמים און די שלעכטע זענען כסילים. ס'איז נישט דא רשעים און צדיקים דארט. ס'איז דא, אבער זייער אסאך איז דער חכם דער גוטער און דער כסיל דער שלעכטער, ווייל ס'איז קלוג צו גיין בדרך טוב. ס'איז נישט קיין פסיעה פון צדקות צו זיין א צדיק, ס'איז אן ענין פון חכמה.

אשרי האיש — "עצת רשעים" מיינט א מושב פון רשעים

Speaker 1: **ואומר**, אין תהלים שטייט אויך: **"אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים."** איך מיין דא איז זייער וויכטיג צו פארשטיין אז "עצת" מיינט נישט די עצה נאר אזוי ווי וען מ'פרעגט די עצה, נאר "מועצה" — אזוי ווי מענטשן זיצן צוזאמען. דאס הייסט "עצת רשעים" מיינט אין א מושב פון רשעים, ווייל דאס אליין איז עצת רשעים. כאילו דאס וואס אונז רופן "עצה" בתור א חכמה, א וועג פון לעבן — דאס געשעט ווייל מ'זיצט מיט רשעים גייט מען זיך אנפאנגען אויפפירן ווי רשעים.

און ער מיינט אויך אזוי ווי די גמרא זאגט אויף די רעשט פון די פסוק: **"ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב."** ס'איז זייער קלאר אז די פסוק דעסקרייבט א מענטש וואס דרייט זיך נישט מיט די רשעים און די לצים און אזוי ווייטער.

חידוש: א מענטש כאפט נישט ווי שטארק ער ווערט נשפע — ביודעים ובלא יודעים

Speaker 1: ס'איז זייער זייער א וויכטיגע הלכה, ווייל א מענטש כאפט נישט ווי שטארק מ'ווערט נשפע פון די מענטשן ארום. ביודעים, בלא יודעים. מ'איז נישט אייביג אוועיר אז ווי שטארקע השפעה ס'גייט האבן ביי מיר — וועלכע שול דו גייסט אריין, אדער ווער גייט זיין די מענטשן ארום דיר, גייט האבן א גרויסע עפעקט. ס'איז זייער וויכטיג צו קלויבן, אמת.

בעל הסולם: די עיקר בחירה איז צו טשוזן מיט וועמען צו זיין

Speaker 1: און מ'ברענגט די בעל הסולם, רבי אשלג, זאגט אז א מענטש ווערט אזוי שטארק נשפע פון די מענטשן ארום אים, אז ער האט נישט עכט אזוי שטארק א בחירה. ווייל ממש ס'נעמט אוועק בחירה, ווייל אזויפיל טוסטו בלא יודעים לויט ווי זיינע חברים טוען. וואו האט דער מענטש די עיקר בחירה? צו טשוזן מיט וועמען צו זיין. דארטן איז די גרויסע בחירה. בוחר זיין גוטע חברים איז א וויכטיגע בחירה.

דער רמב"ם — א "חסיד" פון שלמה המלך

Speaker 1: אקעי, דאס איז... איך האב באמערקט אז דער רמב"ם איז א גרויסער חסיד פון שלמה המלך אין די אלע פרקים. ער ברענגט אסאך פסוקים. אסאך מאל זאגט ער "בחוכמתו" — דאס שטייט נישט "בחוכמתו". אין משלי איז דאך חכמה, איז דאך די ענין, ס'איז נישט קיין מצוות. אבער ס'איז אינטערעסאנט, ווייל דער רמב"ם ברענגט דאך נישט סתם פסוקים. פסוקים איז דאך געווענליך — וואס ער ברענגט א פסוק איז דאס צו ברענגען א מצוה, נישט סתם צו לקטן פסוקים.

Speaker 2: יא, ס'איז אמת. ס'איז אינטערעסאנט — ער וויל ברענגען פון פסוקים די אלע יסודות. יא, ער וויל ווייזן אז ס'איז נישט נאר אין משנה, נאר ס'שטייט שוין אין די פסוקים אויך. נישט נאר אין משנה, אפילו נישט אין משנה, אפילו נישט אין משניות ערוכות, רבינו הקדוש — ס'איז פסוקים, ס'איז זאכן וואס שטייט שוין.

הלכה ב: אם היתה מדינה שמנהגותיה רעים — צוויי לעוועלס פון השפעה

Speaker 1: יא. וכן, סאו דאס איז... סאו ער גייט אויף צוויי לעוועלס. קודם כל דארף ער זיך מחבר זיין מיט די מענטשן וואס זענען צדיקים. נאכדעם האט ער געזאגט אויך אז ער זאל אויך מיין "אנשי מדינתו" — האט אויך א השפעה.

סאו אויב געפינסטו זיך אין א מדינה וואס איז שלעכט, איז נישט גענוג אז דו האסט אפאר גוטע מענטשן, ווייל דו גייסט אויך נישט באווערן פון די גרעסערע סאסייעטי.

"מדינה" אין הלכה מיינט א שטאט, נישט א לאנד

Speaker 2: ס'איז זייער אינטערעסאנט. דו זאגסט אז א מענטש ווערט נישט נאר נמשך פון זיינע נאנטע חברים, נישט נאר דווקא נאנטע חברים, נאר "דורך הזמן" — די גאנצע מדינה, די גאנצע שטאט ארום אים האט א השפעה.

ביי די וועי, "מדינה" געווענליך אין הלכה מיינט נישט אזוי ווי די יונייטעד סטעיטס אוו אמעריקע — ס'מיינט דיין שטעטל. לעיקוואוד הייסט די "מנהג המדינה". אין חושן משפט מיינט דיין שטאט ווי דו וואוינסט — לעיקוואוד, באראפארק. און לכאורה די השפעה וואס האט אויף א מענטש איז אויך די שטאט ארום אים, די שטאט ווי ער וואוינט, די סאסייעטי.

Speaker 1: קען זיין אז היינט, ווען אונז וואוינען אזוי ווי אלע חרדי'שע אידן האבן השפעה איינער אויף די אנדערע — דאס וואס ווערט אנגערופן די חרדי'שע קולטור, למשל — ס'איז יא הייסן אז אלע היימישע אידן האבן השפעה אויף אלע היימישע אידן. די אנדערע זאכן אויך השפעה. אבער על כל פנים ביסטו גערעכט אז "מדינה" דא מיינט א שטאט, נישט א סטעיט.

חידוש: "מנהגותיה רעים" — סיסטעמישער צוואנג, נישט נאר שלעכטע מענטשן

Speaker 2: יא. זאגט דער רמב"ם: **"וכן אם היתה מדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה"** — אבער ס'איז זייער גוט, ווייל קודם האט ער געזאגט מען ווערט נמשך אחר רעיו וחבריו, מאך זיכער אז דיינע רעיו וחבריו זענען צדיקים. אבער דו קענסט נישט — יעצט האסטו אויך א "מנהג אנשי מדינתו", האט אויך א השפעה.

Speaker 1: סאו אם היתה מדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה — די מענטשן פון די מדינה גייען נישט בדרך ישרה. לכאורה וויל ער אביסל מגדיר זיין — מען קען אסאך מאריך זיין אין דעם, אבער נאר צו מדרגה'ן דא.

א מדינה שגזירותיה קשות — אז אין די מדינה פירט דער מנהג צו גנב'ענען. סאו זאג איך וועל נישט גנב'ענען — דאס איז אפילו מנהגים וואס מען מוז זיך פירן. כאילו ער האט געמאכט א חשבון אז נישט נאר מען איז נישט מיט די מדינה, מען איז.

למשל, אין די מדינה, כדי צו מאכן ביזנעס, דארף מען זיין אן אינו מאמין באמונה. מען דארף מאכן אן עדווערטייזמענט — אן עדווערטייזמענט נאר מיט די אמת ארבעט נישט, ווייל יעדער עדווערטייזט אזוי. ממילא איז דער מנהג פון די מדינה צו זיין א שקרן. דער וואס וויל זיין תמים מיט תמימים, פון פריערדיגע פרק, וואס ער אומר על הן הן ועל לאו לאו — מוז ער גיין אין אן אנדערע מדינה.

איז נישטא אזא זאך היינט — ווי דארט פירט מען זיך נישט צו זאגן ליגנט אין ביזנעס — ווייל אנשטאט עס איז נאר אן עבירה, איז עס אויך קיין וועג. עס איז נישט נאר מנהגיהן רעים אז דו וועסט זיך לערנען פון זיי — דו וועסט זיך פירן מיט זיי וועסטו דיך מוזן. אדער א מענטש מוז טון — עס קען אפילו זיין א מענטש, ווילאנג ער איז אין די מדינה, מוז ער טון געוויסע מנהגי המדינה, אפילו ער בעט צום שלעכטן. למשל, מען גייט א געוויסע קלייד, איך ווייס, מען פירט זיך געוויסע זאכן, מען מאכט שידוכים אין א געוויסע וועג, איך ווייס נישט, מען טוט ביזנעס אין א געוויסע וועג. דו האסט נישט קיין ברירה, עס איז נישטא אז דו האסט א ברירה נישט צו ווערן. דו מוזסט אזוי טון.

ילך למקום — מ'דארף אוועקגיין

Speaker 2: זייער גוט. און ממילא, צוריק — איז דו גייסט דיך נישט באווערן לרוח פון די אנשי המדינה — **"ילך למקום"** — זאל ער אוועקמופן, זאל ער גיין **"למקום שאנשיו צדיקים ונוהגים בדרך טובים"** — זאל ער אוועקגיין.

Speaker 1: יא, אזוי שטייט דארטן. אדער גאר למקום תורה.

דער רמב"ם רעדט נישט ספעציפיש וועגן אידן

Speaker 2: דאס איז וואס בעצם הויפט דארף מען פארשטיין. איך מיין אויך אז דער רמב"ם זאגט נישט אין דער הלכה ספעציפיש וועגן אידן — ער זאגט גיי וואו מענטשן זענען צדיקים. לכאורה אויך עס קומט דער בעצם ארויס פון דעם יסוד.

Speaker 1: דא גוט. דער רמב"ם זאגט דא א פאורפולע זאך — אדער ווי אין זיין צייט. ער זאגט נישט ספעציפיש ווי אידן וואוינען, ער זאגט ווי ס'איז גוט.

Speaker 2: אפשר ביסטו גערעכט אז ער דארף וואוינען צווישן אידן איז נאך אזא ענין, ווייל אידן זענען גוט.

Speaker 1: איך מיין, דער רמב"ם האט נישט געלעבט אין די ערגסטע צייט פון סאסייעטי. ס'הייסט אז ער האט געוואוינט אין א תור הזהב, אבער אין א צייט וואס איז נישט געווען אזוי שלעכט. ווען מען וועט עס קאמפערן צו אלע אנדערע דורות, ס'איז געווען פון די בעסערע. ווירקליך, ווען מ'זאגט "תור הזהב" מיינט מען אביסל פאר'ן רמב"ם, אבער אויך איז דאס וואס סתם איינער זאגט.

Speaker 2: איך מיין נאך נישט סתם, אבער ער זעט אויס אז דער רמב"ם וועט פארשטיין. ער זאגט אז היינט — אפשר מיינט איר ביז מ'האט א גאולה — איז דאס נישט קיין תענוג גלות? און ס'איז נישטא! דארפסטו פארשטיין! דער אידעאל שטייט אין די תורה — מ'דארף האבן א בית המקדש מיט די אלע זאכן.

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (המשך) — וואוינען אין א שלעכטע סביבה, דביקות בחכמים, און אהבת ישראל

הלכה א (המשך) — "ואם היו כל המדינות... נוהגים בדרך לא טובה"

דער רמב"ם'ס אייגענע צייט — "כמו זמננו"

זאגט ער: **"ואם היו כל המדינות שיודע ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמננו"** — זאגט דער רמב"ם דא א פלא'דיגע זאך, אזוי ווי אין זיין צייט. ער זאגט שוין פאר ווי אידן וואוינען, ער זאגט ווי ער געהערט. אפשר ביסטו גערעכט אין די עבודה וואס אידן איז נאך אזא, ווייל אידן זענען גוט.

איך מיין, דער רמב"ם — ער האט נישט געלעבט אין די ערגסטע צייט פון סאסייעטי. ס'הייסט אז ער האט געוואוינט אין א תורה-סביבה, אבער אין א צייט וואס איז נישט געווען אזוי שלעכט. ווען מען וועט עס קאמפערן צו אלע אנדערע דורות, ווייס איך נישט — קען זיין אז ס'איז געווען פון די בעסערע. ווירקליך, ווען מען זאגט "תור הזהב" מיינט מען אביסל פאר דעם רמב"ם, אבער אויך איז דאס א תלמודישע זאך צו מיינען, נישט משנה — רמב"ם. אבער עס זעט אויס אז דער רמב"ם האט עס פארשטאנען.

דער צוזאמענהאנג מיט גלות און חורבן

ער זאגט אז היינט — אפשר מיינט ער בימי הגלות — אז דאס איז די תכלית הגלות. דאס איז נישט דא. דאס איז די תכלית התורה, אז מ'דארף האבן א בית המקדש מיט די אלע זאכן. סך הכל זאגט ער, דאס איז די וועג וויאזוי צו מאכן א גוטע סאסייעטי. ס'איז נישט מעגליך אן ווייניגער פון דעם — מיט א אידישע מלך, מיט א בית דין, מיט די אלע זאכן. דאס איז וואס מיר האבן פריער געלערנט, אז מ'דארף וואוינען אין א שטאט וואס ס'איז דא א בית דין מכה על חטא. ס'איז נישטא — די גאנצע וועלט איז א שטאט.

"או שאינו יכול לילך" — ווען מ'קען נישט אוועקגיין

זאגט ער: **"או שאינו יכול לילך למדינות שמנהגותיהם טובים"** — אדער ער ווייסט פון א פלאץ וואו ס'איז דא גוטע מנהגים, אבער ער קען נישט אהינגיין — **"מפני הגייסות"**, ס'איז דא מלחמות, **"או מפני החולי"**, מחלות. דאס הייסט ער איז קראנק.

"ישב לבדו יחידי" — ס'איז נישטא קיין אנדערע עצה, ער מוז זיין אליין. ער קען נישט אהינגיין — **"ישב בדד וידום"**.

דאס רעדט זייער גוט. ס'קומט אן די ענדע פון די חורבן בית המקדש, זאגט ער: "א יאר, איך האב נישט קיין אנדערע ברירה, איך מוז זיין אליין, ווייל איך גיי זיין אין גלות, איך וויל נישט זיך אפלערנען פון שלעכטע מענטשן."

"ישב לבדו" — אין דער שטאט אליין

און אויב דאס איז — דאס איז אז ער זאל וואוינען אין זיין שטאט, אבער נאר איך אין מיין שטוב פירן מיר זיך גוט. און ס'איז באלד דאס וואס ער מיינט דאך אין די שטאט, ווייל נאכדעם רעדט ער פון ארויסגיין פון די שטאט. דא רעדט ער אין די שטאט.

"ואם היו בני ביתו מנהיגים אותו לעבודת השם" — זייער גוט. איך האב געהערט אמאל, דער איינער האט געזאגט, א גרויסער צדיק האט געזאגט: אפילו די גאנצע וועלט וועט זיין פרום, און ער ווייזט אין עבודת השם.

"מה יעשה" — ווען מ'ווערט געצוואונגען מיטצומאכן

שטייט אין רמב"ם: **"ומה יעשה אדם שכל אנשי מדינתו רעים וחטאים, ואין מניחין אותו לעסוק בתורה ובמצות, אלא אם כן נתערב עמהן ונהג במנהגם הרע?"** — ער זאל ארויף צווינגען זיך צו פירן אזוי ווי זיי. ער זאגט, ער קען נישט אפילו, ער האט נישט די אפשען פון "יחיד וטוב לו."

"מה יעשה אדם שכל אנשי מדינתו רעים וחטאים?" — שטייט אויף סדום, איך מיין דאס איז געווען סדום, אז זיי האבן געהאט געזאגט "ברענג זיי ארויס" — יעדער איינער האט געמוזט זיין אזוי ווי די רשעים. דו ווילסט אן עצה? ס'איז נישטא קיין עצה. די עצה איז: **"יצא למערות ולחוחים ולמדברות"** — ער זאל ארויסגיין אין מדבר, **"ואל ינהג עצמו בדרך חטאים."**

דיסקוסיע: וואס מיינט "חוחים"?

Speaker 2: חוחים? וואס איז דאס? חוחים.

Speaker 1: חוחים? ער זאל ארויסגיין חוחים?

Speaker 2: חוחים, חוחים וקוצים.

Speaker 1: אה, יא, חוחים. חוחים איז א... חוחים זאגט ער דארט צווישן קוצים, יא, חוחים, צווישן קוצים. ער זאל גיין דארטן וואו מענטשן וואוינען נישט.

"ואל יתייאש מן הרחמים"

קיצור, ער זאל ארויסגיין זיך באהאלטן — **"ואל ינהג עצמו בדרך חטאים, ואל יתייאש מן הרחמים"** — ער זאל זיך נישט אויפגעבן.

דער פסוק "מי יתנני במדבר מלון אורחים"

"וכן הוא אומר, 'מי יתנני במדבר מלון אורחים'" — יענער וואס זאגט, הלואי וואלט איך געקענט זיין אין מדבר, ווייטער "מלון אורחים." ווי נאר אורחים זאלן גיין. דאס טייטשט, מענטשן וואס באלאנגען ערגעץ, וואוינען אין א מדבר. אבער איך וועל זיין דארט אן אורח, און א מענטש טרעפט זיך א געצעלט, אן אורח אין א געצעלט — ער זאל זיך ארויסזעצן אין מדבר.

דער משל פון יציאת מצרים

און אזוי איז געווען די אידן — די אידן האבן נישט געקענט אין מצרים, ס'איז געווען א מקום עבודה זרה, האט מען זיי געדארפט ארויסנעמען אין מדבר אריין, און דארטן מקבל זיין די תורה ביז מ'באקומט ארץ ישראל.

ירמיה'ס קלאג לעומת הלכה למעשה

אבער ווייטער, איז דא ירמיה — בפשטות מיינט ער, ער מיינט נישט ממש צו זאגן מ'זאל אוועקגיין, מ'זאל דארט טון. אבער דער רמב"ם האט געלערנט אז מ'לערנט זיך פון דעם, ווייל פשטות ירמיה קאמפלעינט, ער זאגט: "איך וויל אוועקגיין פון דא, ס'איז אלץ רשעים." זאגט דער רמב"ם: יא, טאקע, אזוי דארף מען טון — מ'דארף אוועקגיין, מ'דארף גיין אין מדבר.

קשיא: פארוואס איז דער רמב"ם אליין נישט געגאנגען אין מדבר?

פארוואס דער רמב"ם איז נישט געגאנגען אין מדבר? איז מן הסתם ווייל ער האט אפשר געהאלטן אז ער קען יא זיין יחידי — מילא איז ער געבליבן.

די מעשה מיט דעם סאטמארער רב און דעם חזון איש

איך מיין, ס'איז דאך דא די באקאנטע מעשה אז דער סאטמארער רב און דער חזון איש האבן גערעדט וועגן דעם, דער רמב"ם. דער סאטמארער רב האט פארגעהאלטן אויפ'ן חזון איש: ווי קען מען וואוינען אין א פלאץ פון רשעים? האט ער געזאגט אז די ישיבות זענען מדבריות. איך מיין, ער האט געמיינט די אמת — אז אויב טרעפסטו יא א וועג אז אין דעם בנין לעבסטו און דו ווערסט ווייניק נישט נשפע, איז דאס א מדבר.

אבער פאר א יוד איז נישט ריכטיג, אזוי ווי איך האב מסביר געווען — ס'איז יא דא אסאך זאכן וואס מ'ווערט נשפע וואס מ'איז נישט מעגליך. אז דער וועט זיין נייטען צו זיין רב'ס טאכטער, איך ווייס וואטעווער זיין פראבלעם איז געווען, איך ווייס נישט.

קשיא: וואס טוט מען ווען מ'קען נישט גיין אין מדבר?

אויך וואס דער רמב"ם זאגט נישט ווייטער: "ואם היה בעל חולאים לא יוכל לילך במדברות" — מען קען נישט גיין אין מדבר, ס'איז נישט רעאליסטיש. וואס זאגט ער דא? איך פארשטיי נישט וואס ער וויל. ס'איז נישט קיין הלכה למעשה. דער רמב"ם איז אויך נישט געגאנגען אין מדבר, אמת? סאו וואס מיינט עס?

שמונה פרקים — חסידים וואס האבן זיך בודד געווען אין מדבר

און מיר האבן געזען אין שמונה פרקים האבן מיר געזען אז דער רמב"ם זאגט אז די חסידים וואס זענען געגאנגען זיך בודד זיין אין מדבר, איז געווען ווענגן דעם. אפשר מיינט ער אז אמאל איז דא א מענטש וואס גייט טאקע אין א מדבר, אין א מאנאסטערי, אין א ישיבה, אזוי ווי דו זאגסט.

הלכה ב — מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם

פון שכל הישר צו מצוה

אקעי. יעצט גייען מיר לערנען די מצוה וואס בייסיקלי זאגט דאס, אויב מ'טראכט אריין. בייסיקלי זאגט ער אז די שכל הישר זאגט אז מ'זאל זיך דרייען צווישן צדיקים. ס'איז דא א מצוה, א מצות עשה. ס'איז נישט נאר אן עצה טובה, נאר ס'איז א מצות עשה **"להדבק בחכמים ותלמידיהם"**, שנאמר **"ובו תדבק"**.

"וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה?"

און אויף דעם זאגן חז"ל: **"וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה?"**

ס'איז די ערשטע מאל וואס דער רמב"ם זאגט דעם ווארט "שכינה"? מיר האבן שוין געלערנט אין הלכות נביאים, מיין איך, די לשון "שכינה." אז שכינה מיינט דער אייבערשטער, די שכל.

"אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו" — די חכמים האבן געטייטשט, וואס טייטשט "ובו תדבק"? **"הדבק בחכמים ותלמידיהם."**

וויאזוי קען א מענטש ווערן בשלימות?

ס'שטימט לכאורה מיט וואס מיר האבן געלערנט פריער אין הלכות דעות, אז די דרך ה' איז די דרך הטובה, די דרך הממוצעת, די דרך החכמים. דאס איז די "ובו תדבק."

נאר יעצט זאגט ער, וויאזוי? אפשר מיינט ער צו טייטשן די קשיא: וויאזוי קען א מענטש ווערן בשלימות? וואס הייסט דאס "וכי אפשר להדבק בשכינה"? וויאזוי קען מען אפילו גיין בדרכי חנון ורחום? די עצה איז, אז דו דרייסט זיך מיט די צדיקים און דו וועסט זיך לערנען פון זיי.

פראקטישע וועגן פון דביקות

"לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בת תלמיד חכם" — ער דארף זיך זייער אסאך משתדל זיין מיט זיין ווייב און מיט זיין שווער. ער זאל נעמען א בת תלמיד חכם. **"וישיא בתו לתלמיד חכם"** — ווייל אזוי וועט דאס זיין זיין סאסייעטי, זיין פעמילי.

"ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים" — אפילו אויב די תלמידי חכמים ווילן נישט עסן מיט זיי, אזוווי מיר האבן געלערנט אז תלמידי חכמים עסן נישט מיט... אבער ער זאל גיין עסן מיט תלמידי חכמים. ער וועט וואס? ער וועט נישט גיין זיצן ביי זיין טיש, ער וועט זיצן מיט אפאר חברים תלמידי חכמים.

"ולעשות פרקמטיא לתלמידי חכמים" — מען זאל טון ביזנעס פאר תלמידי חכמים אדער מיט תלמידי חכמים.

"להתחבר להם בכל מיני חיבור" — דער ענין איז השפעה, נישט כבוד

"להתחבר להם בכל מיני חיבור" — מען זאל זיך מחבר זיין מיט תלמידי חכמים אין אלע מיני חיבורים. ס'איז נישט די ענין דא צו געבן כבוד אדער צו מכבד זיין די תלמיד חכם — די ענין איז כדי דו זאלסט זיין וואס מער מיט אים, כדי דו זאלסט האבן די השפעה פון אים.

שנאמר **"ולדבקה בו"**.

דיסקוסיע: דער חילוק צווישן "ובו תדבק" און "ולדבקה בו"

וואס איז די חילוק פון דעם "ובו תדבק" און "ולדבקה בו"? איך ווייס נישט. אויף "ולדבקה בו" לערנט מען "כל מיני חיבור", און אויף "ובו תדבק" לערנט מען די עצה מיט די מצוה? אדער ס'איז סתם, ער ברענגט צוויי פסוקים ווייל... איך ווייס נישט.

ס'קען זיין אז דער רבינו יונה מיינט אז ס'זאל זיין ריבוי מיני וועגן פון זיך מדבק זיין. אזוי צו אזוי, מען זאל אייביג טרעפן וועגן וויאזוי זיך מדבק זיין צו די תלמידי חכמים.

דער מקור צו גיין צו דעם רבי'ס טיש

דא איז די מקור צו גיין צו די רבי'ס טיש, און זיך נוהג זיין וויאזוי דער רבי איז נוהג — ווייל דו זעסט וויאזוי דער רבי פירט די טיש. נישט פשוט ער גייט ביי דיר, דו קומסט צו אים, און דעמאלט לערנסטו זיך וויאזוי צו זיין א מענטש.

דיסקוסיע: "חכמים" לעומת "תלמידי חכמים" — פארוואס דער חילוק אין לשון

דער "למוד ומעשה" שטייט "חכמים", און דא שטייט **"שישא בת תלמידי חכמים"**. דער חכם האט נישט אזויפיל טעכטער, יא? סאו אויב דו האסט נישט א חכם, גיי צו א תלמיד חכם. דער תלמיד חכם איז דער וואס איז זיך מדבק אין די חכם, יא? גיי די נענטסטע וואס דו קענסט.

און דער מענטש וואס איז זיך מדבק אין די חכם איז דאך אליין א תלמיד חכם — דאס איז דאך ביי דעפינישאן, ווייל ער לומד ממעשיו ווערט ער א תלמיד חכם. וואס איז דא די חכם? די חכם קען משפיע זיין אויף א גרויסן עולם, און ער נעמט איינע פון זיינע תלמידים און ער נעמט זיין ווייב — אזוי דרייט זיך עס צווישן די חבורה.

ס'קען אויך זיין אז דער רמב"ם איז מדייק דא די לשונות. איך זע די לשון פון די ספרי אויף "ובו תדבק" איז "חכמים ותלמידיהם" — דאס איז דאך טאקע א לשון וואס שטייט תלמידי חכמים.

ס'קען אויך זיין סתם אז ווען א מענטש האט חתונה איז ער געוועינליך א יונגערמאן, ער איז נאך נישט קיין חכם, ער איז א תלמיד חכם. ער איז נאך 15, 16, 20 — איך ווייס ווי אלט ער קען זיין. מ'קען נישט זיין קיין חכם נאכנישט, מ'קען זיין א תלמיד חכם נאכנישט.

Speaker 2: וואס איז מיט תלמידי חכמים? וואס איז מיט תלמידי חכמים?

Speaker 1: אקעי.

"והוי מתאבק בעפר רגליהם"

"וכן ציוו חכמים ואמרו: והוי מתאבק בעפר רגליהם" — זאלסט אייביג זיך דרייען לעבן זיי, עד כדי כך, וועסטו נישט שפאצירן, וועסטו ווערן פארשטויבט פון זייער פיס. טייטש: אזוי נאנט זאלסטו גיין צו זיי.

"והוי שותה בצמא את דבריהם" — זאלסט טרינקען מיט דארשט זייערע ווערטער.

איך מיין אז ס'פלעגט אויך זיין, ווען מ'זעט די חכמים זיצן פון אויבן, און דו זיצסט אזוי — איך זאג סתם — אויף א בענקל צו עפעס, איך ווייס נישט, א בימה, וואטעווער ס'איז געווען דעמאלטס, און מ'זיצט אונטן, איז עס ממש אזוי ווי דו זיצסט דארט ווי די שטויב פון זייער פיס איז.

דיסקוסיע: דער חכם'ס פליכט צו זיין צוגענגליך

אבער מ'דארף דאך פארשטיין אביסל — דער חכם וויל זיך דאך אויך מדבק זיין אין חכם, יא? סאו דער חכם, אנשטאט צו לאזן אלע פשוטי עם וואס ווילן מקיים זיין די מצוה, וויל ער דאך גיין צו זיין רבי.

סאו אפשר איז יא דא א מצוה פאר א חכם אז ער זאל נאכלאזן, אזוויוי זיי האבן פריער געלערנט אז א חכם זאל לאזן אנדערע מענטשן האבן צוטריט צו אים. סאו ערגעץ וואו ווען א חכם ווייסט ער איז שוין גענוג א גרויסער חכם, סאו זאל ער אויפהערן לויפן צו די גרעסערע חכמים, נאר ער זאל זיך אפגעבן מיט די תלמידי חכמים. איך ווייס נישט.

סאו פראקטיש איז דאס א פראבלעם? איך ווייס נישט.

דיסקוסיע: משיב דבר — תלמיד חכם מיט עם הארץ

סאו אפשר איך טראכט, ווען אלע חכמים וועלן גיין צו די גרעסטע חכם, וועט ער נישט האבן קיין צייט צו אהנקומען צו זיי. סאו יעצט פרעגסטו, אויב ס'איז דא אן ענין פון משיב דבר, און א תלמיד חכם וויל דאך אויך נאך האבן א מחבר מיט א תלמיד חכם אדער מיט א חכם — סאו ווער איז מקיים די משיב דבר, די גבירים אדער די אנדערע תלמידי חכמים? און נישט צו חבר'ן א תלמיד חכם מיט אן עם הארץ — דאס שטייט דאך זייער שלעכט, און מיר האבן געלערנט אז ס'איז נישט קיין חסידות מצוה אפילו.

סאו האו דאס דיס ווארק? די פראבלעם וואס דו האסט. ס'איז נישט קלאר. ס'איז דא א חילוק — איך מיין אין דורות איז דא א חילוק אין די פראבלעם. נישט די... יא, שוין. זאג דו ווייטער.

הלכה ג — מצות אהבת ישראל

דער סדר: פון תלמידי חכמים צו כלל ישראל

איז דאס איז געווען לגבי תלמידי חכמים. די ערשטע זאך — מ'זאל זיך מתאבק זיין ביי די תלמידי חכמים. די חשוב'סטע חבר וואס דו האסט, די חבר וואס איז א תלמיד חכם — פאר אים, דו דארפסט אים נישט א שווה בשווה, דו זאלסט אים העלפן, מאכן פאר אים פרקמטיא, זיך דרייען ביי אים.

נאכדעם איז דא א כלליות'דיגע זאך פון ליב האבן אלע אידן — אפילו א איד וואס האט שלעכטע מנהגים, און ס'טוט נישט, זאלסטו זיך אפלערנען פון אים, אבער ליב האבן דארפסטו אים ווייטער. כל זמן ער איז נישט א רשע גמור. מצוה על כל אדם לאהוב — ווייל מ'טרעפט יענעם וואס מ'דארף פיינט האבן, וועט מען זיך לאזן וויסן דעמאלטס.

"ואהבת לרעך כמוך"

יא, **"מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר 'ואהבת לרעך כמוך'."** "כמוך" מיינט אזוי ווי דו האסט זיך ליב, זאלסטו יענעם ליב האבן.

וואס טייטש דאס כפשוטו?

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (המשך)

הלכה ד — אהבת ישראל: "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו"

די כלליות'דיגע מצוה פון ליב האבן אלע אידן

נאכדעם איז דא א כלליות'דיגע זאך פון ליב האבן אלע אידן. אפילו א איד וואס האט שלעכטע מנהגים, וואס אונז טארן נישט זיך אפלערנען פון אים — אבער ליב האבן דארף מען אים ווייטער, ווי לאנג ער איז נישט קיין מומר להכעיס, ווי לאנג ער איז נישט קיין רשע גמור.

מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר "ואהבת לרעך כמוך".

ווען מען טרעפט יענעם וואס מען דארף אים פיינט האבן, זאל מען זיך דערמאנען דעמאלטס: **"מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר ואהבת לרעך כמוך"**. "כמוך" מיינט אזויווי דו האסט זיך ליב, דארפסטו יענעם ליב האבן.

דער רמב"ם'ס פשוט'ער טייטש פון "כמוך"

וואס טייטש דאס בפשטות? זאגט דער רמב"ם: **"לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו, כמו שהוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו"**. אזוויוי א מענטש שוינט זיין אייגענע געלט, און ער איז אוועיר וועגן זיין געלט, און ער איז אוועיר וועגן זיין כבוד — זאלסטו אויך צוליגן קאפ פאר יענעם'ס כבוד און פאר יענעם'ס ממון.

סאו דער רמב"ם טייטשט זייער פשוט: אז דו ווילסט אז דיר זאל גיין גוט, וויל אז יענעם זאל גיין גוט.

"המתכבד בקלון חבירו — אין לו חלק לעולם הבא"

וועגן דעם ברענגט ער דא אז איינער וואס איז מתכבד בקלון חבירו — איינער וואס באקומט כבוד פון יענעם'ס בושה. דאס טייטש, ער ווערט חשוב ווייל מ'כאפט ווי נאריש יענער איז. ער וויל זיין דער קלוגער פון די עקופקע ווייל ער איז קלוגער ווי יענעם, ער ווייזט ווי קלוגער ער איז פון יענעם. ס'איז פשט: דו טוסט נישט דאס, דיין כבוד איז דיר אסאך מער חשוב, דו ביסט גרייט צו אויפהייבן אביסל דיין כבוד דורך טרעטן אויף יענעם'ס כבוד.

"אין לו חלק לעולם הבא".

פארוואס גייט מען אזוי שארף "אין לו חלק לעולם הבא"? דאס איז דאך אפילו אויף א מצות עשה, אבער אויך "אין לו חלק לעולם הבא" — איז א וויכטיגע מצוה. איך ווייס נישט, ס'איז זייער שרעקליך. אפשר וועט מען זען אין די "אין לו חלק לעולם הבא" אין הלכות תשובה פרק ג', אפשר וועט דער רמב"ם מסביר זיין דארט, ער דערמאנט עס דארט.

מתכבד בקלון חבירו — דאס איז דאך מן הסתם די ליסט פון "אין לו חלק" איז דארט. יא, מ'דארף קוקן אין הלכות תשובה פרק ג' הלכה י"ד. דער רמב"ם זאגט דארט אז דאס איז זאכן וואס איז נישט "אין לו חלק" אמיתי, נאר ווײבאלד ס'איז שווער — מ'דארף קוקן אין די מפרשים דארט, וועט מען זען פונקטליך די גדר.

מתכבד בקלון חבירו — א טיפע מענטשליכע שוואכקייט

מתכבד בקלון חבירו איז זייער א וויכטיגע זאך. דאס איז זייער אן אינערליכע זאך, מענטשן האבן דאס, ווייל מ'מעסט זיך אקעגן די חבר און מ'קאמפעירט זיך, און מ'קען ווייזן די קאנטראסט. ווען יענער זאגט א נארישע זאך און מ'רופט זיך אן עפעס קלוגער ווי אים — דאס מיינט ממש, דאס איז פשוט מתכבד בקלון חבירו. דאס איז א הארבע זאך.

ווייל דאס איז דער פשוט'סטער וועג פון זען אז דיין כבוד איז דיר וויכטיגער ווי יענעם — דו ביסט נישט מקיים ואהבת לרעך כמוך.

הלכה ה — אהבת הגר

צוויי מצוות עשה אויף א גר צדק

זאגט דער רמב"ם אז "ישראל" מיינט נישט נאר איינער וואס איז געבוירן געווארן צו אידן. ס'קומט אריין אהבת הגר — א נייע מצוה, אן עקסטערע מצוה.

גר תושב — דינים פאר א גוי וואס דינט נישט עבודה זרה

די פאר הלכות וואס זענען דא וועגן גר תושב — למשל, מיר האבן נעכטן געלערנט אין משניות אין בבא מציעא דאכט זיך וועגן אונאה, וועגן נישט אפנארן א גר תושב. א גר תושב מיינט א גוי וואס דינט נישט עבודה זרה, וואס איז נישט קיין מערדער, וואס איז נישט קיין חיה רעה.

איך מיין אז ווען מען וואוינט אין א גוי'אישע געגנט, דארף מען טראכטן אז די גוים ארום, דיינע שכנים, האבן א דין ווי א גר תושב — לענין זאלסט נישט מאכן אונאה, זאלסט אים נישט מצער זיין, זאלסט אים נישט מבזה זיין, און אזוי ווייטער. אבער נישט נוגע די ענין, ווייל דא רעדן מיר פון א גר צדק.

דער ספר החינוך'ס ברייטע טייטש פון "גר" — יעדער וואלנעראבלער מענטש

Speaker 2: און נישט נאר דאס, צו צוויי זאכן קען מען... דו זאגסט אז דער רמב"ם רעדט אז א גר איז נישט סתם, ער האט א כוונה צו א גר צדק. דו זאגסט אז אפילו א גר, א גוי, האט אויך געוויסע דינים. ס'איז אויך דא פארקערט — א איד וואס ער איז פון אן אנדערע שטאט, אן אנדערע חסידות, אן אנדערע זייט, ער גייט אריין אזוי ווי יתום ואלמנה, ווייל ער איז א וואלנעראבל איד, ווייל ער איז א איד וואס איז מער וואלנעראבל.

Speaker 1: ס'גייט אריין אין דעם יעדער גר? דער ספר החינוך זאגט אז פשוטו של מקרא מיינט נישט דווקא...

Speaker 2: דו זאגסט אז ס'איז נישט קיין חילוק — אפילו א גוי. אבער אפילו א איד קען זיין א גר, נישט ווייל ער איז א גר ווייל זיין טאטע איז שוין נישט קיין איד, נאר ווייל ער קומט אן אין א נייע שטאט און ער קען זיך נישט.

Speaker 1: זאגט דער ספר החינוך אז פשוטו של מקרא מיינט דאס, ממילא איז דאס אויך בכלל די מצוה. אבער איך זאג אז יעדער מענטש וואס איז וואלנעראבל גייט אריין אונטער גר ויתום ואלמנה.

Speaker 2: אקעי. ס'איז דא אנדערע וועגן וויאזוי צו זיין וואלנעראבל.

"תחת כנפי השכינה" — וואס מיינט "כנף"?

Speaker 1: **"אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה"** — דאס איז א איד וואס האט זיך מגייר געווען, און דאס איז א זייער שיינע לשון. ער איז אריינגעקומען תחת כנפי השכינה. די שכינה האט אויסגעשפרייט א פליגל און זי פירט אריין נאך מענטשן אויסער די ארגינעלע פאמיליע.

Speaker 2: איך מיין אז די פליגל דא מיינט מער אזויוי "כנף בגדים" — אונטער די שכינה'ס פארטוך, אונטער די שכינה'ס רעקל. ס'מיינט נישט א פליגל וואס איז אזויוי "יונשר יפרוש כנפיו". דער אייבערשטער איז איבער די אידן.

Speaker 1: ניין, זאג איך. איך מיין אז כנפי השכינה איז געוועונליך. איך געדענק נישט, איך האב געהאט א ראיה. כנף איז געוועונליך — "אשובה אשובה אחסה תחת כנפיך".

Speaker 2: אבער עס מאכט נישט קיין סענס. א כנפיים פון א פויגל איז נישט קיין זאך וואו מ'גייט אונטער דעם. ס'איז אזויוי דו זאגסט, "כנשר" איז פארקערט — מ'פליט אויף עס. אבער אונטער די כנפיים מאכט נישט עכט קיין סענס.

Speaker 1: אונטער די כנפיים, אזויוי מ'זאגט "תחת כנפיך", אזויוי דארטן ביי רות — זי קומט אונטער די כנפים פון בועז — איז אזויוי אונטער זיין באשיץ.

צוויי מצוות עשה — "בכלל רעים" און "גר"

"אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה, שתי מצוות עשה" — ער איז בכלל רעים. קודם איז ער א איד — "ואהבת לרעך כמוך". נאך דעם איז ער א גר, די תורה האט געזאגט **"ואהבתם את הגר"** — איז אן עקסטרע מצוה.

"ציוה על אהבת הגר כמו שציוה על אהבת שמו" — דער אייבערשטער האט מצווה געווען אז מ'זאל ליב האבן א גר אזויוי מ'זאל ליב האבן אים. **"כמו שנאמר 'ואהבת את ה' אלקיך', כך נאמר 'ואהבתם את הגר'"**.

דיסקוסיע: "ואהבת ל" לעומת "ואהבת את" — איז דא א חילוק?

אינטערעסאנט, ס'שטייט אויך "ואהבת לרעך כמוך", אבער דארט שטייט נישט די ווארט "את". דא שטייט "את הגר". ס'שטייט נישט "ואהבת את רעך". אפשר איז דא א חילוק פון "ואהבת את" און "ואהבת ל"? איך מיין אז ס'מיינט די זעלבע.

ער ברענגט עפעס א חילוק פון "ל" און "את". ער טענה'ט אז ס'איז דא א חילוק פון "ל" און "את" — אז "ל" מיינט אזויוי ער האט געזאגט פריער, "לספר בשבחו" און קער נעמען, אזויוי דו גיבסט אים א לייט. און "את" מיינט אז מ'זאל אים ליב האבן — ס'איז א נייע מצווה, אן אנדערע מצווה. אבער ס'שטייט נישט דא. ס'שטייט דא סך הכל די זעלבע זאך, נאר מיט נאך א מצווה. ס'שטימט נישט דער פשט פון וואס ער זאגט דא אין די זייט.

פארוואס האט דער אייבערשטער ספעציעל ליב גרים?

אקעי, זאגט דער רמב"ם ווייטער: **"הקב"ה עצמו אוהב גרים, שנאמר 'ואוהב גר'"**.

ס'איז דאך אז דער אייבערשטער האט אויך ליב אידן — "אוהב עמו ישראל". מיר האבן דאך א פסוק: "אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד" — שטייט אויף אידן. דער אייבערשטער האט ליב אידן. אבער דער אייבערשטער האט ספעציעל עפעס אן אהבה צו גרים, ווייל זיין אידישקייט איז אים אנגעקומען מיט מסירות נפש. ער האט איבערגעלאזט זיין עם און

מולדתו. דער אייבערשטער אליין האט ליב די גרים. **"ולפיכך בדרכו"** — האט מען דארף אויך ליב האבן די גרים.

אפשר'דיגער חילוק אין מהות פון די צוויי אהבות

קען זיין אז דאס איז גערעכט: אז "ואהבת לרעך כמוך" מיינט זאלסט אים נישט ווי טון און זאלסט וואשן זיין כבוד, און "ואהבתם את הגר" מיינט זאלסט ארויפקוקן אויף זיין מסירות נפש, זאלסט האבן צו אים א געוויסע הערצה אז ער איז א גר — די קאראדזש צו ווערן א איד.

הלכה ו — "לא תשנא את אחיך בלבבך"

דער לאו גייט נאר אויף שנאה שבלב

זאגט דער רמב"ם ווייטער, דאס איז די מצות עשה פון "ואהבת". **"כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה, שנאמר 'לא תשנא את אחיך בלבבך'"** — איינער וואס האט פיינט איינעם פון אידן בלבו, ער האט אים פיינט אבער ער זאגט אים נישט, ס'בלייבט בלבו.

זאגט דער רמב"ם: **"ואין לוקין על לאו זה, לפי שאין בו מעשה"**. וואס איז די גארע גזירה פון די תורה? **"אלא על שנאה שבלב"** — די ווארט "שנאה" איז ווען מ'האט פיינט אין הארץ און מ'טוט גארנישט דערמיט.

"אבל המכה את חבירו והמחרף את חבירו, אף על פי שאינו רשאי" — אוודאי טאר מען נישט — **"אינו עובר משום 'לא תשנא'"**.

אינטערעסאנט, דער רמב"ם זאגט אז ס'איז נישטא די לאו פון "לא תשנא". ער האט נישט אויסגערעכנט די לאו פון "לא תשנא". ס'איז אן עקסטערע לאו, אבער ער איז נישט עובר משום "לא תשנא". סאו, וואלט מען געקענט זאגן אז ער האט פיינט בלבו, פלאס ער האט אים געשלאגן אויך. דער רמב"ם זאגט אז די ווארט "בלבבך" — דאס איז די הארץ. אזוי זעט עס אויס.

הלכה ז — "הוכח תוכיח את עמיתך": די עצה פאר שנאה שבלב

דער עיקר פשט: ארויסברענגען וואס איז בלב

און ער גייט לערנען — לכאורה, די עצה פאר דעם איז די נעקסטע מצוה.

זאגט דער רמב"ם: **"כשיחטא איש לאיש, לא ישטמנו וישתוק"**. וואס טוסטו דעמאלט? איז די עצה אזוי: **"כשיחטא איש לאיש, לא ישטמנו וישתוק, כמו שנאמר ברשעים 'ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון'"**.

אויב מ'זאגט אים, איז מען נישט עובר בכלל. ס'שטייט אין ספר המצוות: **"שצונו להודיע שנאתנו למי ששנאנוהו, עד שנספר לו מה ששנאנוהו עליו, והוא אמרו 'הוכח תוכיח את עמיתך'"**.

זאגט דער רמב"ם: **"אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו 'למה עשית לי כך וכך? ולמה חטאת לי בדבר פלוני?' שנאמר 'הוכח תוכיח את עמיתך'"**.

אבשלום און אמנון — "ברשעים"

דער רמב"ם רופט זיי רשעים אזוי, ער גיט א כלליות'דיגע אויסדרוק אויף זיי. קינדער פון דוד המלך, יא, שטייט עוולות וואס זיי האבן געטון, אבער...

נאכאמאל, דער רמב"ם רופט זיי רשעים. רשעים — איז דא, איך ווייס, עשו, אחאב. דאס איז דאך פארט פון די גאנצע מעשה אז אמנון האט אונס געווען תמר, און אבשלום האט זיך געוואלט נוקם זיין אין אים — דאס איז די גאנצע מעשה. אקעי, די לשון "ברשעים" איז אינטערעסאנט. יא, זיי פירן זיך מיט רשעות. אויב איינער פרעגט איינעם "ווער ווערט אנגערופן אין די תורה רשעים?" וועט ער זאגן פרעה, המן — עס וועט נישט איינפאלן צו זאגן אבשלום און אמנון, אבער עס שטייט דא אזוי. אבשלום — נישט אמנון — ער האט געשוויגן אויף אמנון.

"הוכח תוכיח" — נישט מוסר זאגן, נאר קאמיוניקעישן

"אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו 'למה עשית לי כך וכך? ולמה חטאת לי בדבר פלוני?' שנאמר 'הוכח תוכיח את עמיתך'".

זאגט דא דער רמב"ם אז די עיקר, די פשוט'ע ענין פון "הוכח תוכיח" מיינט נישט מוסר'ן אויף א מצוה וואס מ'טוט נישט גוט אדער עפעס, נאר עס מיינט פשוט זיך ארויסברענגען וואס איז בלב — האבן וואס מ'רופט היינט אז מ'זאל האבן נארמאלע קאמיוניקעישן סקילס, מ'זאל קענען רעדן מיט א מענטש, מ'זאל קענען זאגן וואס ס'טוט וויי. איך מיין אז דאס איז אסאך מער ווי וואס מ'רופט נארמאלע קאמיוניקעישן סקילס — איך מיין אזוי.

פראקטישע אנווענדונג: "ער דארף אליין פארשטיין"

און מ'זאל האבן אסאך סענס, און מ'דארף זייער שטארק מהדר זיין אויף די מצוה, איך האלט זייער שטארק דערפון. דו האסט א טענה אויף איינעם? אויב נישט, איז ער האלט נישט אין בלב אויך נישט.

דו האלטסט נישט ביים יענעמס זאגן, און וואס זאלסטו האבן אין בלב? וואס איז אפשר די ווארט? כאילו, אויב דו האלטסט טאקע — אסאך מאל א מענטש זאגט: "פאר אזא קלייניגקייט וועל איך אים זאגן?" אקעי, אויב ס'איז פאר אזא קלייניגקייט, ביסטו אויס חבר זיין? דו דארפסט מאכן אזא ווי ס'גייט. אסאך מאל די אלע סיסטעם גייט אויף זאכן וואס דו וואלסט נישט געזאגט ווייל דו ביסט צו שטאלץ צו זאגן.

אבער וואלסטו געזאגט אביסל אן אנדערע וועג — ער איז אזא פערד, דו קענסט נישט פארשטיין אויב דו ווילסט אים זאגן. נאר אויב דו האלטסט טאקע נישט אז ער איז איינער וואס פארשטייט נישט צו דילן מיט מענטשן, אבער אויב וואלסטו ווען גענוג געהאלטן אז מ'קען רעדן, אויב ער האט מזל האט ער פארשטאנען — ממילא האט ער געטון אן עוולה.

איך מיין אז ס'איז זייער וויכטיג. ס'איז דא מענטשן וואס דרייען זיך ארום פארביטערט יארן לאנג ווייל דער זאגט: "וואס הייסט? ער דארף ווען אליין פארשטיין." דו האסט נישט געפאדערט פאר דיין אייגענע כבוד, און ער דארף אליין פארשטיין. שלום בית — מענטשן קענען זיך ארומטראגן מיט יארן לאנג אין הארצן ווייל "ער וואלט ווען געדארפט אליין פארשטיין." ווען ער קען ווען זיך ברעכן און זאגן, וואלט זיין לעבן געווען גרינגער. אפשר פארשטייט ער נישט? אפשר וויל ער פארשטיין, ער דארף עס נאר הערן.

יא, מ'קען אויך טראכטן—

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (המשך) — מחילה, תוכחה, והלבנת פנים

מחילה — "ער דארף אליין פארשטיין"

Speaker 1: אויב וואלסטו ווען גענוג געהאלטן אז מ'קען רעדן, אויב מיט אים מוחל זיין האט ער פארשטאנען, ממילא האט ער געטון אן עוולה... איך מיין אז ס'איז זייער וויכטיג. ס'איז דא מענטשן וואס דרייען זיך ארום פארביטערט יארן לאנג ווייל די זאך וואס הייסט "ער דארף ווען אליין פארשטיין." דו האסט נישט געפאדערט פאר דיין אייגענע כבוד, און ער דארף אליין פארשטיין.

שלום בית — מענטשן קענען זיך ארומטראגן מיט יארן לאנג אין הארץ ווייל ער וואלט ווען געדארפט אליין פארשטיין. ווען ער קען ווען זיך ברעכן און זאגן, וואלט דאס לעבן געווען גרינגער. אפשר וואס פארשטייט ער נישט? אפשר וואלט ער פארשטאנען אז ער דארף ווען דאס זאגן.

דער רמב"ם — מחילה נאך בקשה: אבימלך און אברהם

Speaker 2: יא, מ'קען אויך טראכטן, מיר האבן אמאל גערעדט וועגן דעם, מיר האבן געלערנט דאס. ס'איז דא א פראגע, וואס איז מיט אברהם מיט **"ואתה השב אשת האיש"**?

Speaker 1: יא, דא איז אזא זאך, יעדע זאך איז געמאכט א פיינט. יא, מ'קען מאכן א פיינט פאר יעדע זאך אז ס'איז א סתירה. אבער באמת, **"הוכח תוכיח את עמיתך"** איז אויך א מצווה פון תוכחה אויף א חטא. ווייל ווען יענער בא'עוול'ט, האט ער זיך געטון א חטא פון נישט חס זיין אויף כבוד חברו. אקעי. אז נישט מקיים געווען **"ואהבת לרעך כמוך"**. דאס איז וואס דער רמב"ם האלט.

הלכה ח (המשך) — "ואם חזר וביקש ממנו למחול"

וואו איז די נעקסטע שטיקל? דער רמב"ם זאגט וועגן דעם. זאגט דער רמב"ם: **"ואם חזר וביקש ממנו למחול, צריך למחול לו, ולא יהא המוחל"** — דער מענטש וואס דארף מוחל זיין, דער אינטערעסאנטער לשון — **"ולא יהא המוחל אכזרי, שנאמר 'ויתפלל אברהם אל האלהים'"**.

מ'שטייט שוין אז נאכדעם וואס אבימלך האט איבערגעבעטן אברהם, האט אברהם טאקע מתפלל געווען פאר אים.

זאגט ווייטער דער רמב"ם: **"אף על פי שציערו וביקש להרגו"** — ער האט אים מאמעש געטון א גרויסע עוולה פאר אברהם, אבער איינמאל ער האט אים איבערגעבעטן און ער האט אים געבעטן.

"ויוכיח אברהם את אבימלך" — נישט אויף דעם פסוק, אויף אן אנדערע זאך שטייט עס. יא, ער האט זיך מתפלל געווען, אין אן אנדערע פלאץ שטייט אז ער איז אים מוכיח געווען. דא שטייט עס? ניין, דא שטייט נישט ער איז אים מוכיח געווען, דא שטייט פארקערט, אז אבימלך האט געהאט טענות. אבער איך געדענק אז אין אן אנדערע פלאץ שטייט שפעטער, ווען ער האט גענומען די באר, שטייט **"ויוכיח אברהם את אבימלך"**. אבער על כל פנים, דא זעט מען אז ער האט אים טאקע געטון א גרויסע עוולה, און שפעטער האט אברהם אים ווידער מוחל געווען און אפילו מתפלל געווען אז אבימלך זאל ניצול ווערן פון די רפואה, נישט סטאפן ווערן פון וואטעווער איז געשען דארט.

דאס איז לכאורה אויך די מהלך אין הלכות תשובה, אבער דאס איז נישט די פלאץ פון הלכות מחילה — מ'וועט לערנען דארט מער זאכן וויאזוי מ'זאל מוחל זיין.

הלכה ט — תוכחה אויף חטאים: "הרואה חבירו שחטא"

זאגט דער רמב"ם, אה, אנטשולדיגט, ווייטער. גייט דער רמב"ם זאגן וואס נאך איז בגדר **"הוכח תוכיח את עמיתך"**? נישט נאר ווען ער טוט דיר אן עוולה, נאר: **"הרואה חבירו שחטא או שהולך בדרך לא טובה, מצוה להחזירו למוטב, ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים, שנאמר 'הוכח תוכיח את עמיתך'"**. אויך פון די גדול במצוה.

תוכחה נאר אין א געזונטע סאסייעטי

Speaker 2: יא. ס'איז אמת, מיר רעדן דאך דא נאכדעם וואס זיי זענען שוין א געזונטע סאסייעטי מיט ערליכע מענטשן.

Speaker 1: סתם אזוי, ווען דו ביסט מיט א מאנטש רשעים, גייסטו ארומגיין יעצט יעדן איינעם מוסר'ן און ס'וועט נישט טויגן. דו ביסט אין א גוטע פלאץ, און איינער פון די מענטשן ווערט נכשל, דארפסטו אים מוכיח זיין. איך מיין טאקע אזוי, אויב אזא איינער דרייט זיך מיט רשעים, וואס גייסטו יעצט זיין דער וואס וועט האלטן איין מוסר'ן און זאגן? ס'וועט נישט ארבעטן.

דבר שאינו נשמע

Speaker 2: אפשר אויך דעם איז אויך די נושא פון דבר שאינו נשמע, וואס זיי האבן עס נאכנישט געלערנט דא.

Speaker 1: יא, ער האט עס נישט געברענגט דא, אבער ס'איז געברענגט פריער, ווען ער האט גערעדט פון תוכחה האט ער געזאגט אז ער איז מוכיח נאר אין דברים שבינו לבינו. ס'קען זיין אז די זעלבע זאך איז בין אדם לחברו אויך — אויב דו ווייסט טאקע אז ער וועט נישט נשמע זיין, אפשר איז נישט קיין מצוה. איך ווייס נישט.

הלכה י — דרך התוכחה: בנחת ובלשון רכה

זאגט דער רמב"ם ווייטער: **"המוכיח את חבירו, בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום"** — סיי די ערשטע מין תוכחה, אז ער זאגט אים דו זאלסט וויסן אז דו ביסט נישט באדערט, דו טוסט מיר וויי, דו האסט נישט געשאצט מיין כבוד, אדער בדברים שבינו לבין המקום — **"צריך להוכיחו בינו לבין עצמו"**. ער דארף עס אים זאגן שטיל, ווען נאר זיי צוויי זענען דארט. **"וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו"** — ער זאל אים מודיע זיין, דו זאלסט וויסן איך זאג עס פאר דיין טובה. ער דארף פארדעם טאקע מיינען לטובתו, נאר אזוי קען ער אים מודיע זיין. **"להביאו לחיי העולם הבא"**. דאס לערנט דער רמב"ם אפ פון די פסוק **"ולא תשא עליו חטא"**. ער גייט עס שוין ברענגען. אבער לכאורה דאס איז אויך ווען ער איז בין אדם לחברו.

דיון: "להביאו לחיי העולם הבא" — ווי פאסט דאס ביי בין אדם לחברו?

Speaker 2: אדער נאר דאס מיינט בין אדם למקום?

Speaker 1: ביידע, ער זאגט דברים שבינו לבין המקום.

Speaker 2: איך פארשטיי, אבער ס'מאכט נישט קיין סענס. וואס קומט אריין "להביא לחיי העולם הבא"?

Speaker 1: וואס? וואס קומט אריין "להביא לחיי העולם הבא"?

Speaker 2: דברים שבינו לבין המקום אויך? זאלסט וויסן, דו ביסט נישט מקיים מצוות, וועסטו אוועקגיין פון דא.

Speaker 1: יא, טאקע, דאס גייט מיך אן, איך גיי מיך נישט שטערן דאס.

אבער למעשה ברענגט ער עס אויך צו. ס'איז נישט — "להביא" מיינט נישט צו זאגן אז אפשר דאס איז מיין גאנצע תכלית. זאלסט וויסן, דאס וואס איך זאג דיר יעצט איז א זאך וואס איז גוט פאר דיר.

סאו אפשר קענסטו זאגן אז אויב ס'איז בין אדם לחבירו קען זיין חיי העולם הזה. דו ווילסט איך זאל זיין מיין חבר? אמת, כאפ אריין אויף דיר, פיקס עס, איך קען זיין מיין חבר. סאו וואס דארף זיין לחיי העולם הבא? וואס קומט עס דא אריין?

סאו אפשר קען זיין אז "לטובתו להביאו לחיי העולם הבא" גייט ארויף מער אויף די בין אדם למקום. אדער אפשר קען מען טייטשן "לטובתו" איז בין אדם לחבירו, און "לחיי העולם הבא" איז בין אדם למקום.

ווייל איך וויל נישט דו זאלסט כאפן אז דער אייבערשטער איז פאליציי. ניין, איך וויל דיר העלפן. דער אייבערשטער דארף נישט קיין פאליציי. איך וויל דיר העלפן, איך וויל דו זאלסט האבן א גוט לעבן, איך מיין דיך. וואס טייטש חיי העולם הבא?

Speaker 2: יא.

הלכה י (המשך) — ביז ווען דארף מען מוכיח זיין?

Speaker 1: סאו, זאגט דער רמב"ם ווייטער: **"אם קיבל ממנו"** — נאכדעם וואס ער האט אים געזאגט מוסר, אויב דער וועמען ער זאגט מוסר האט עס מקבל געווען — איז ער געוואלדיג, **"מוטב"**. **"ואם לאו"**, דארף מען טרייען **"פעם שניה"**, ער זאל אים מוכיח זיין א צווייטע מאל און א דריטע מאל. **"וכן תמיד חייב להוכיחו"** — נישט נאר א שלישית, נאר אויף אייביג, ער דארף אים מוכיח זיין — **"עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע"** — ביז דער חוטא ממש שלאגט אים, אדער, אזוי זאגט דער רמב"ם, "יכהו ויאמר לו" — אדער אפשר איינע פון די צוויי, ער שלאגט אים אדער ער זאגט אים איך וויל נישט הערן.

דאס שטייט, און דאס קומט געבויט אויף עפעס א גמרא וואס ס'שטייט, יא, עד הכאה. ס'איז געווען רבא האט געזאגט עד הכאה, שמואל האט געזאגט עד קללה. און דער רמב"ם האט געפסק'נט עד הכאה, אבער ער האט אויך צוגעלייגט די "יאמר לו". סאו איך ווייס נישט פונקטליך.

פארוואס הערט מען אויף ביי הכאה?

סאו, ווייל ווען ער שלאגט אים איז ער נאך ווייטער עובר אויף א לאו, דארף ער אים מוכיח זיין יעצט אויף די עבירה וואס ער טוט יעצט. אבער ס'קען זיין

די ווארט איז אז יעצט ווערט די תוכחה ברענגען מער עבירות, ס'וועט ברענגען מער שאדן ווי גוטס, ווייל הכאה און קללה איז ביידע א לאו — שלאגן א איד און שעלטן א איד. אבער מיט דעם תוכחה מאכסטו אים מער קאלטער, דו קענסט אים מכשיל זיין יעצט מיט נאך עבירות.

אבער די מער שטערקערע ווארט איז, דער רמב"ם מיינט צו זאגן אז "הכה", אזוי ברענגט ער פון מיין גרשם, "הכה כלומר איני רוצה." דאס הייסט, ביז דעמאלט מאכסטו אים זייער קלאר אז דו ביסט נישט אינטערעסירט. אז ביז דעמאלט, בעצם איז ער יא אינטערעסירט. ס'איז דאך די ווארט "תחילה דוחה" — ער איז דאך יא אינטערעסירט בעצם.

פראקטישע הבנה: "פעם שניה ושלישית"

איך גלייב אז דער רמב"ם דא מיינט נישט אז מ'דארף זיין קלוגער בארעד. אויב דו מוטשעסט אים, זאגסטו אים איינמאל, נאך א צווייטן, פעם שניה שלישית — ס'מיינט, טראכט אפשר א פאר חדשים שפעטער, אפשר איז ער שוין געווארן אביסל מער מתבונן, אפשר פארשטייט ער בעסער. דאס דארף האבן א הבנה.

"וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה"

און דער רמב"ם ווארט: **"וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה"** — אינטערעסאנט, דא רופט ער עס שוין "מוחה זיין", ער רופט עס שוין נישט "תוכחה".

דיון: מחאה vs. תוכחה

מיינט ער די זעלבע זאך? יא, יא. ס'איז דאס וואס די היינטיגע רבי'ס זאגן אז ס'איז דא א "מצות מחאה" וואס איז נישט תוכחה — ס'איז סתם אין די וועלט אריין אזא שטותים, ס'האט נישט קיין שום מקור. מחאה מיינט זאגן פאר יענעם באופן וואס ס'קען העלפן. סתם מוחה זיין אין די לופט אריין איז נישט קיין שום זאך.

"וכל שאפשר בידו למחות ואינו ממחה" — ער טרייט נישט יענעם צו שטערן פון זיין חטא — **"הוא נתפס בעון אלו כולם"**. פארוואס? **"שאפשר לו למחות בהם"** — ווייל ס'איז אפשר פאר אים, ס'איז מעגליך פאר אים צו מוחה זיין, און ער איז נישט מוחה, און ער ווערט נתפס אין די אלע עבירות. פארוואס? ווייל ס'איז רעספאנסיבל פאר זיי.

דיון: פארוואס ווערט ער "נתפס"?

Speaker 2: אבער ער רעדט דאך פון אנשי ביתו, מענטשן וואס דו ביסט...

Speaker 1: דער רמב"ם האט נישט געברענגט דא די נושא פון כל ישראל ערבים זה לזה, אז דאס טוט נוגע זיין. אבער ס'איז נישט קלאר פארוואס ער איז נתפס. ער איז אויך נתפס.

Speaker 2: ניין, איך מיין אז ער ווערט נתפס ווייל א מענטש ווערט דאך נשפע פון זיינע חברים.

Speaker 1: אה, יעצט זאגסטו א שיינע פשט. ווען ער איז מוחה... נתפס מיינט אז ער... אבער מוחה איז כדי יענער זאל זיין בעסער. מוחה איז נישט ווייל איך וויל זיין דער בעל מחאה.

Speaker 2: ניין, אבער ס'איז דאך אויך דא די וואס זאגן אז איך בין מוחה כדי איך זאל געדענקען אז ס'ווערט נישט א נארמאלע זאך. יעדע מאל איך זע יענעם טון אן עבירה, זאג איך, ווייל איך וויל נישט אז איך זאל פארגעסן, ווייל א מענטש ווערט דאך נשפע.

Speaker 1: אבער דאס זאגט נישט דער רמב"ם. יענע תורה איז אזא מאדערנע תורה, איך האלט נישט דערפון. איך מיין אז ס'איז פשוט, אז דו קענסט זיך מונע זיין, איז דאך... איז דאך כולו וואס טאקע ביסטו גערעכט.

ס'איז זיכער נישט די זעלבע חומר פון דאס וואס יענער האט געטון, אבער אמאל איז דא א... וואס איז יא, דיין רעספאנסיביליטי איז ווי א טאטע אדער איינער וואס איז דער מנהיג וכדומה, ס'איז דיין דזשאב איז עס. אבער אפשר פון יענץ רעדט ער נישט לכתחילה. אבער דאס הייסט יאכל, דער חכם יאכל מיינט אז דו קענסט אויפטון, דו קענסט נישט אויפטון, דו קענסט נאר שרייבן א צעטל — איך האב א ברכה לבטלה, ס'איז נישט קיין היתר צו רעדן שטותים.

הלכה יא — "המוכיח את חבירו תחילה"

אבער זאגט דער רמב"ם ווייטער: **"המוכיח את חבירו תחילה"** — ווען א מענטש איז מוכיח זיין חבר, "תחילה" — "תחילה" מיינט לכאורה די אנהייב, די ערשטע מאל, ווייל שפעטער אפשר פעלט עס אויס.

Speaker 2: אפשר שפעטער יא.

Speaker 1: איך האלט איך ביי א קושיא, ס'איז זיכער אז ס'איז שוין עפעס מער. אבער ער מיינט הייבן נישט אן...

"תחילה", זאגט ער, **"לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו, שלא יאמר לו 'אינך מתבייש ממעשיך' וכיוצא בזה"**. זאל ער נישט רעדן צו אים שטרענג און אים פארשעמען מיט זיינע ווערטער, **"שלא יאמר לו 'אינך מתבייש ממעשיך' וכיוצא בזה"**. זאל ער גוט... ס'איז דאך דאס וואס מיר האבן שוין פריער געזאגט, "בנחת ובלשון רכה." דער רמב"ם ברענגט עס שפעטער.

דער מקור: "ולא תשא עליו חטא"

"שכן אמר שלמה 'יחל את מוכיחו'" — אז די פנים משתנים, זיינע פנים גייט זיך שעמען, ער גייט זיך ווערן פארשעמט, **"ואמרו לו 'אינך מתבייש ממעשיך'"**.

אה, ס'איז זייער אינטערעסאנט. די איסור צו פארשעמען א איד, לערנט מען ארויס פון דעם: **"כך שמעתי שאסור לאדם להכלים את ישראל, ותדע שאין מוכיחין אותו ברבים"**. ס'איז זיכער נישט. דאס איז אזוי ווי די פומא דשמואל וואס מיר האבן געזאגט — אז מ'לערנט עס פון דעם, אפילו איינער וואס איז ראוי צו האבן בושה, טאר מען אים נישט פארשעמען. כל שכן אז דו זאלסט נישט קומען דא סתם פארשעמען — זיכער אז מ'טאר נישט.

הלכה יב — הלבנת פנים: "עון גדול הוא"

זאגט דער רמב"ם: **"אף על פי שהמכלים את חבירו אינו לוקה"** — דא גייט ער רעדן וועגן די איסור פון הלבנת פנים. דא קומט ער אריין צו די נושא פון הלבנת פנים.

"אף על פי שהמכלים את חבירו אינו לוקה" — אפילו מ'באקומט נישט קיין מלקות.

פארוואס באקומט מען נישט קיין מלקות?

ס'איז אפשר א לאו שאין בו מעשה, ווייל די ווערן פארשעמט איז אין בו מעשה. כאילו ווען א מענטש זאגט פאר יענעם עפעס, ווייסט ער נאך נישט צו ווי שטארק ער וועט ווערן פארשעמט. די הלבנה איז נישט קיין מעשה. אפשר איז נישט ממש א לאו, ס'איז א לאו שאין בו מעשה, ברענגט ער. פארוואס הייסט עס א לאו שאין בו מעשה? אפשר ווייל דיבור הייסט נישט קיין מעשה, ס'איז דא עפעס אזא זאך. אקעי.

אבער ס'העלפט נישט, נישט וועגן דעם איז דאס ווייניגער חמור — דאס איז זייער:

"עון גדול הוא, כך אמרו חכמים" — ס'ווערט אויך אויסגערעכנט אין די ווארענונגען ביי ר' אליעזר בן הורקנוס' תשובה? איך מיין אזוי. נישט ר' אליעזר בן הורקנוס' תשובה, ביי "אלו שאין להם חלק לעולם הבא."

"כך אמרו חכמים, המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא" — דא זאגט ער דוקא ברבים.

דיון: "ברבים" — דער חילוק

Speaker 2: אבער דער יחוד איז אפשר נישט איינע חלק?

Speaker 1: אה, כך אמרו חכמים איז אויך אן איסור.

"לפיכך צריך אדם ליזהר בדבר זה שלא יבייש חבירו ברבים, בין קטן בין גדול".

Speaker 2: א מינוט, ווי איז דער ברבים געגעבן א וואקס ארויס? דער רבים טאר נישט מחלל זיין, חכמים זאגן ברבים.

Speaker 1: יא. דער רבים איז ערגער, דאס איז פשוט.

Speaker 2: אה, נאר ברבים האט נישט קיין חלק לעולם הבא.

רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (המשך) — הלבנת פנים, מידת חסידות, אלמנה ויתום

הלכה י״ג — שלא יבייש חבירו ברבים

Speaker 1: **צריך אדם ליזהר בדבר זה שלא יבייש חבירו ברבים.**

Speaker 2: בין קטן.

Speaker 1: א מינוט, ווי איז דער "ברבים" געקומען וואקסן ארויס? דער רמב"ם האט עס נישט מאריך געווען. חכמים זאגן ברבים.

Speaker 2: יא.

Speaker 1: דער "ברבים" איז ערגער, דאס איז פשוט.

Speaker 2: אה, נאר ברבים האט ער נישט קיין חלק לעולם הבא?

Speaker 1: ברבים איז ערגער. ביחיד טאר מען אויך נישט, אבער ברבים איז ערגער.

דיון: "בין קטן בין גדול" — וואס מיינט "קטן"?

Speaker 2: דער רמב"ם זאגט, **צריך אדם ליזהר בדבר זה שלא יבייש חבירו ברבים, בין קטן בין גדול.** ס'הייסט "גדול" — מיינט אפילו א קליינעם? א קטן טאר מען שוין ווייזן זיין?

Speaker 1: אפילו א קליינער, א איד וואס איז נאך נישט שומר כל המצוות.

Speaker 2: ס'הייסט גענוג רייף צו לערנען מיט אים?

Speaker 1: יא, עס קען זיין. ס'איז וויכטיג. ס'טאקע א מלמד קען יעדן טאג מכשיל זיין בהלבנת פנים 25 מאל א טאג.

Speaker 2: אפשר קען מען זען א היתר פאר די מלמד אפשר?

"ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו" — מכנה שם לחבירו

Speaker 1: אקעי. **ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו.** דא ברענגט דער רמב"ם דאס וואס עס שטייט "מכנה שם לחבירו" — ער רופט אים אן א נאמען וואס ער שעמט זיך דערמיט. יעדע מאל דו רופסט אים דעם נאמען, פארשעמסטו אים.

ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו. ער זאל נישט פארציילן עפעס וואס ער שעמט זיך מיט. דאס איז לכאורה וואס די גמרא וואס דו האסט דערמאנט פריער אין מסכת ערכין.

Speaker 2: פון אונאת דברים, נישט אים?

Speaker 1: זיי האבן געלערנט אונאת דברים?

Speaker 2: ניין, אונאה איז די מצוה פון תרי"ג מצוות, אפשר ביי די מצוה. אבער דארט שטייט אזא זאך.

Speaker 1: יא, אבער מ'פארציילט, אפילו די זאכן וואס זענען אמת. דא זאגט די ווארט, אדער אפילו א נאמען — אסאך מענטשן רופן אים מיט דעם נאמען, ווייל דו ווייסט אז ער האט נישט ליב, ער שעמט זיך מיט דעם נאמען — מ'רופט אים נישט.

Speaker 2: ס'איז זייער שכיח ביי קינדער, מ'פארשעמט און מ'טראכט נישט.

Speaker 1: יא. פארדעם זאגט מען די דרשות, כדי מען זאל זיך אננעמען, זיך דערמאנען.

הלכה י״ד — דער חילוק צווישן "בין אדם לחבירו" און "דברי שמים"

Speaker 1: **במה דברים אמורים? בדברים שבין אדם לחבירו.** דאס איז — מ'טאר נישט דערמאנען אז יענער האט געטון עפעס בין אדם לחבירו און אים פארשעמען דערמיט.

אבל דברי שמים — אויב איינער האט געטון אן עבירה כלפי שמים, ס'טאקע א מענטש האט מחלל געווען שם שמים לאמיר זאגן — **אם לא חזר בו בסתר...** ס'מיינט ער האט געטון אן עבירה וואס מ'וועט פרובירן מוכיח צו זיין. ער גייט צוריק לכאורה.

דאס דארפסטו געדענקען, דאס דארפסטו האלטן אין די הנחה אין דעם נושא פון תוכחה. ער גייט יעצט צוריק בעת נושא תוכחה. ווען א מענטש איז... איך ווייס, בין אדם לחבירו איז אפילו ווען איך בין אים מוכיח — ווייל איך האב, אויב דו האסט טענות אויף אים, קענסטו אים נישט קיין ברבים חלילה נישט.

אם לא חזר בו — ווען איך האב אים געווארנט בסתר... רייט, אבער דאס ארבעט נאר ביי דברים שבינו לבין המקום. דאס וואס איך האב טענות אויף אים, קען איך קיינמאל נישט טון ברבים. חוץ פון אפשר אן עבירה, אבער סתם א פערסאן וואס איך האב טענות, דארף איך אים זאגן, אבער איך קען אים קיינמאל נישט פארשעמען.

אבער ער טוט א חטא — **אם לא חזר בו**, ווען איך האב אים געווארנט בסתר, איז **מכלימין אותו ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו בפניו.**

דער חילוק צווישן מחאה און הוכחה

דאס איז די ענין פון מחאה וואס דו האסט פריער געזאגט — דאס איז נישט קיין ענין פון מחאה. דאס איז די הוכחה. מחאה מיינט איך מוחה אין די וועלט אריין; הוכחה מיינט איך טריי צו מאכן דעם מענטש בעסער.

אבער דא איז אן ענין פון ברבים, ברבים ממש, **כדי שיתביישו ממנו. מחרפין אותו בפניו, כדי שיתביישו ממנו, ומבזין אותו ומקללין אותו עד שיחזור למוטב.**

די חילוק פון מחאה און הוכחה איז: די מחאה טראכט בכלל נישט וויאזוי ער גייט מאכן יענעם בעסער. ער האלט אז ס'איז א מצווה אז איך דארף מוחה זיין — ס'איז נישטא אזא זאך אז איך דארף מוחה זיין. זיי מיינען אז דאס איז די וועג וויאזוי מ'גייט יענעם מאכן מוחה זיין.

אבער דער רמב"ם האט זיך אנגעהויבן מיט "המוכיח את חבירו" — ער האט פרובירט קודם מקרב זיין, ער האט פרובירט זיך שופל'ן, עד שיחזור למוטב, **כמו שעשו כל נביאי ישראל.**

וואס האבן די נביאים טאקע געטון?

זאגט דער רמב"ם, דאס איז וואס די נביאים האבן געטון. די נביאים האבן געזאגט שארפע לשונות, און זיי האבן מבזה געווען יודן, און זיי האבן געזאגט די אלע זאכן וואס זיי האבן געזאגט. אבער זיי האבן מוכיח געווען ביחיד, און זיי האבן געזאגט אז זיי האבן נישט קיין עצה, האבן זיי אנגעהויבן מוכיח זיין ברבים.

דרך אגב, כמעט נישטא ביי די נביאים וואס האבן גערעדט וועגן א געוויסע מענטש — אפשר וועגן דעם מלך. אבער רוב נביאים איז דיבורים שבאופן כללי, זיי מכלימים את ישראל. אפשר דאס איז אויך נישט.

דיגרעסיע: דער בעל שם טוב'ס קריטיק אויף "מוכיחים"

דער בעל שם טוב האט געזאגט אז די אלע מוכיחים וואס זאגן נישט נאר אויף יודן, זענען מעורר דעם שטן. איינע פון די גרויסע קריטיק פונעם בעל שם

טוב איז געווען אז מענטשן זענען ארומגעפארן און זיי האבן געמאכט פרנסה פון האקן אויף יודן. אלא וואס, דו האקסט אויף יודן? דו ביסט אויף די זייט פון דעם שטן וואס האקט אויף די יודן. ס'איז נישטא אזא זאך. ס'איז נישטא אזא זאך אז דו זאלסט זאגן אזא גוטע דרשה. פרעגט ער, דו האסט א גוטע פערצע פאר מיר? ס'איז אייגנס, ממש.

הלכה ט״ו — מי שחטא לו חבירו ולא רצה להוכיחו — מידת חסידות

Speaker 1: זאגט דער רמב"ם, המוכיח את חבירו... אקעי. יעצט — דא זעסטו זייער גוט. מיר האבן געפרעגט די קשיא, איך האב עס אפשר געדענקט אין די בעק פון מיין הינט, איך רעד דא. מיר האבן פריער געזאגט אז מ'דארף דאך זאגן פאר יענעם. זאגט דער רמב"ם, נישט מער ווי דאס. אויב דו ווילסט אים מוחל זיין בלבבך, קענסטו.

Speaker 2: אבער ער זאגט, יא? יא. יא. יא.

Speaker 1: **מי שחטא לו חבירו, ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום, לפי שהחוטא הדיוט ביותר, או שדעתו משובשת, ומחל לו בלבו, ולא שטמו ולא הוכיחו — הרי זו מידת חסידות. ואין התורה מקפידה אלא על המשטמה.**

דער עיקר: משטמה בלב

די תורה איז בעיקר מקפיד אויף די פיינט האבן בלב. דאס איז דער עיקר. ווייל דעמאלטס ווערט ערגער די פיינט אלעמאל, ביז ס'פלאצט דאס ארויס.

ס'איז דאך אינטערעסאנט, ווייל ווען דער חבר האט דיך באַ'עוולט, איז דאך אויך אז דער חבר איז עובר געווען אן איסור. פארוואס ווערט עס אזוי אנדערש ווי ווען ער איז עובר אן איסור כלפי שמיא? לכאורה, ווען דו ביסט געווארן באליידיגט אז ער איז עובר געווען, וואלסטו דאך געדארפט רחמנות האבן אז דו ביסט געווארן באַ'עוולט.

אפשר וועגן דעם לייגט דער רמב"ם אריין דעם "הדיוט ביותר" — ער מיינט צו זאגן, איך האב דאך די שאלה יעצט, איך האב עס אלעמאל די שאלה.

פראקטישע הלכה למעשה: וואס טוט מען מיט א מענטש וואס איז נישט דיין חבר?

איך האב פארשידענע מענטשן וואס איך האלט אז זיי טוען מעוולות אדער זיי טוען מחווה. און מוחל זיין מאכט נישט אויס. ווען איך טראכט אים געבן א קאל — דא, מענטשן — אויב ער איז א גוטער חבר מיינער, אדרבה, דעמאלטס איז כל החיים. ער פיקסט עס אפ, ער וויל איך זאל אים מחווה שווער טון.

אבער ער איז נישט קיין חבר, ער איז א מענטש וואס איך דארף דיעלן מיט אים, ער איז נישט מיין חבר. סאו וואס טראכט איך? פסוק מפורש — דו דארפסט אים זאגן. דו האסט אים פיינט, א איד, דו האסט אים פיינט א איד בלב, דארפסט אים זאגן.

זאג איך, איך בין מוחל, פארגעס דערפון. וואס הייסט דו ביסט מוחל? איך האלט נישט פיינט — מוחל. זאג איך, איך האלט אז ער איז א דרוש. זאג איך, דער רמב"ם זאגט דאך — איך זאג דיר אן אמת — ער איז א הדיוט ביותר. ער איז דעתו משובשת. ער איז נעבעך פארכאפט אין עפעס א קאלט וואס מ'דארף אזוי גלייבן טון, איך ווייס וואס.

איך בין אים מוחל בלב. ס'איז נישט אמת'דיג א מחילה, רייט? עקטיוולי מוחל. מ'לייגט אים אריין אין עפעס א קאטעגאריע — ער איז פון די מענטשן וואס איז באמת, איך האב אים נישט פיינט. עקזעקטלי, איך האב אים נישט פיינט, ווייל איך פארשטיי אז ער איז נעבעך פארכאפט, ער איז א תינוק שנשבה.

אקעי. דאס איז עפעס א מידת חסידות. פאראורטיילן אז יענער איז א דעתו משובשת? איך ווייס נישט. מ'דארף מדייק זיין אז דאס אליינס איז נישט קיין שנאה. איך ווייס נישט.

דיון: "מידת חסידות" אין דער פראקטיק

Speaker 2: האסטו נישט די חסיד'ישע אויסדרוק אין חברותא, "דער איז מיר חסידות"? וועלכע? אז ער האט נאר זיינע אפאר גוטע חברים, און ער איז אלעס מיט יעדן איינעם ענדערש.

Speaker 1: ניין, איך ווייס נישט. אויב איינער האט אן עצה — איינער פון אונזערע וואס לערנען מיט — זאל מען זאגן די עצה, די הלכה למעשה, וואס איז די הלכה למעשה. איז דא א רב וואס איז נוגע, אדער יאשעלע דארט? מ'פרעגט נישט די רבנים די שאלה, אמת? ניין, קיינער האט דאך נישט געקאלט צו זאגן די הלכה פאר זיין חלק.

דיגרעסיע: ר' שלמה זלמן אויערבאך ערב יום כיפור

איך האב געזען, ר' שלמה זלמן האט געזאגט פאר זיין זון ערב יום כיפור, ער האט געזאגט: "איך האב באקומען אזויפיל שאלות, אלע מיני שאלות, פון אלע מיני הלכות — וועגן די תעניות, אדער דאס. קיינער האט מיר נישט געפרעגט וועלכע הלכות תשובה, וויאזוי תשובה צו טון."

פארוואס? שרעקט מען די חברה נאכמער. יא, וויאזוי צו איבערבעטן יענעם, צו מ'דארף צו.

דיון: צו מ'דארף איבערבעטן ווען יענער ווייסט נישט

Speaker 1: איך מיין אז דא איז דא א שיינע מחלוקת אין הלכות, און עס איז נוגע מער אין הלכות עשרת ימי תשובה, וואס עס שטייט דארט איבערבעטן — צו מ'דארף איבערבעטן ווען יענער ווייסט נישט.

דא זעט אויס אז די איבערבעטן איז אן ענין ווען עס איז דא משטמה, ווען עס איז דא א שנאה. איך ווייס, דער חפץ חיים זאגט אז מ'דארף איבערבעטן אפילו אויב יענער ווייסט נישט — פארדעם וואס מ'האט אים בארעדט.

אבער דא רעדט מען פארקערט — דא רעדט מען אז יענער האט דיר עפעס געטון, אז דער וואס איז געווארן נפגע זאל גיין און זאגן. עס איז נישט אן אנדערע נקודה בעצם.

הלכה ט״ז — חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות

Speaker 1: זאגט דער רמב"ם ווייטער, יעצט איז א נייע קאטעגאריע פון מענטשן וואס מ'דארף האבן צו זיי א געוויסע יחס. עס איז נאך א מצוה, יא? מיר האלטן נאך די ליסט פון מצוות. דא איז א מצוה פון... וואו איז די מצוות, די ליסט פון מצוות שנעל? מיר האלטן שוין ביי די ענד, רייט? עס איז שוין כמעט די ענד.

סאו דא האבן מיר געלערנט, בעיסיקלי די ערשטע פינף פרקים איז געווען די ערשטע מצוה. נאכדעם האבן מיר געלערנט "ואהבת לרעך", "ואהבת את הגר", "לא תקום", "לא תטור", "שלא להלבין פנים". דא האלטן מיר דא — חסד. **"ולא לענות אלמנה ויתום."**

אינטערעסאנט ווי דער רמב"ם האט דאס געלייגט. דא זאגט ער... דא רופט ער עס "אלמנה ויתום", אבער עס מיינט אפשר דעות.

"נפשם שפלה למאד" — אפילו בעלי ממון

Speaker 1: זאגט דער רמב"ם, **חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות, מפני שנפשם שפלה למאד.** זייער נפש איז צוקלאפט. **אפילו הם בעלי ממון** — אפילו אויב זיי האבן געלט.

Speaker 2: "נפש שפלה" — איז דאס זייער אביון שברוח? איז דאס די זעלבע נקודה, אדער איז דאס אן אנדערע לשון?

Speaker 1: אינטערעסאנט.

Speaker 2: יא.

Speaker 1: אפילו הם בעלי ממון. און אזוי שטייט אין דער משנה אין בבא מציעא אז אונאה, אדער נעמען א משכון פון אן אלמנה — **"לא תחבול בגד אלמנה"** — שטייט אפילו אויב זי האט געלט. **אפילו אלמנתו של מלך ויתומיו של מלך, מוזהרין אנו עליהם, שנאמר "כל אלמנה ויתום לא תענון."** יעדע אלמנה ויתום — אפילו אויב דו טראכסט אז זיי האבן פאוער — אבער אלמנה ויתום זענען זייער אומלל און זייער וואלנעראבל.

דיון: צו מיינט דער רמב"ם ברייטער ווי נאר אלמנה ויתום?

Speaker 2: און וואס טוט מען נעבעך מיט אזא איינעם?

Speaker 1: דער רמב"ם האט א ווייכע נאטור. דער רמב"ם לייגט נישט צו אז עס מיינט יעדער איינער וואס איז זייער שטארק צוקלאפט. דער רמב"ם האלט אז מ׳פארשטייט עס אליינס, און דער רמב"ם האלט טאקע נישט אזוי.

Speaker 2: ניין, ס׳זעט אויס אז יא, ווייל אין די הערה האט ער געזאגט "אמללים". זעסטו דאך א דיוק, פשוט אז ער מיינט לאו דווקא.

Speaker 1: אויף דער ענדע זאגט ער, ביז ווען הייסט מען יתומים? ער רעדט דא טאקע יתומים.

Speaker 2: יא, אבער פארקערט — ווען ס׳שטייט "יתומים", מיינט עס דיר צו זאגן אז אפילו די אלמנת מלך, וואס דו זעסט אויס אז ס׳גייט איר גוט, זאלסטו וויסן אז זי איז אויך צוקלאפט. דאס איז א חידוש. איינער וואס דו זעסט קלאר אז ער איז צוקלאפט, איז אוודאי בכלל די מצוה. דאס איז נישט די אנדערע וועג.

הלכה י״ז — כיצד נוהגין עמהן

Speaker 1: יעדער, אפילו אלמנתו של מלך — **"כל אלמנה... לא תענון"** — זאל מען נישט ווי טון, טשעפן.

Speaker 2: ס׳איז דא א פאורפול לשון "פייניגן". איך ווייס נישט צו ער מיינט דווקא פייניגן. ער זאגט **"לא תענון"**.

Speaker 1: יא. **כיצד נוהגין עמהן?** זאגט דער רמב"ם: **לא ידבר אליהם אלא רכות, ולא ינהג בהם אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופם בעבודה, ולא לבם בדברים.** מ׳זאל זיי נישט מאכן ארבעטן שווער, און מ׳זאל זיי נישט ווי טון. ס׳איז דא א וועג פון ווי טון פיזיקל, אדער אז דו מאכסט זיי ארבעטן שווער. ווי טון בלב איז דורך רעדן צו זיי נישט שיין.

ויחוס על ממונם יותר מממונו. מ׳זאל חס זיין אויף זייער געלט נאך מער ווי ער איז חס אויף זיין אייגענע געלט.

חידוש: דער פארבינדונג צווישן "הדיוט ביותר" און אלמנה ויתום

ס׳איז מיר געווען אינטערעסאנט די תקנה, די הלכה וואס דער רמב"ם האט פריער געזאגט — אז ווען א חבר האט דיר ווי געטון, זאלסטו טראכטן אז ער איז א גרויסער טיפש, דעתו משובשת. איינמאל ער איז א טיפש, ער וועט זיין ווי אן אלמנה ויתום, ווייל ער איז אן אומלל — ער קען זיך נעבעך נישט קיין עצה געבן, ווייל ער האט אים גארנישט געזאגט, ווייל ס׳גייט שוין אריין ווי יעדער.

ס׳איז א תורה׳לע, אבער באמת אזוי — איינער וואס איז ממש הדיוט ביותר, איז פשט אז ער איז אויך אן אומלל. ער האט נעבעך נישט קיין social skills, יעדער טשעפעט אים, ער ווערט זייער שנעל נפגע — וועט מען אים שנעלער מוחל זיין און נישט האבן קיין משטמה בלב אויף אזא מענטש.

אבער דאס איז וואס ער ברענגט ארויס — אז "אלמנה" מיינט ער צו זאגן, אז ווי ער זאגט ביי עבודה, מיינט איינער וואס איז אן employee פון אן אלמנה.

רמב"ם הלכות דעות פרק ו׳ (המשך) — אלמנה ויתום

דער טיפש אלס "אומלל" — פארבינדונג צו אלמנה ויתום

איינמאל ער איז א טיפש, האט ער א דין ווי אן אלמנה ויתום, ווייל ער איז אן אומלל. ער קען זיך נישט נעמען קיין עצה געבן, ווייל דו לאזט אים גארנישט זאגן, ווייל דו גייסט שוין אריין אין יעדעם.

ס׳איז א תורה׳לע, באמת איז אזוי — איינער וואס איז מאמש הדיוט ביותר, איז דאך אן אומלל. ער האט נעבעך נישט קיין סאושעל סקילס, יעדער טשעפעט אים, ער ווערט זייער שנעל נבזה. דארף מען אים שנעלער מוחל זיין און נישט האבן קיין משטמה בלב אויף אזא מענטש.

דער מושג "עינוי" ביי אלמנה ויתום — סענסיטיוויטי

אבער דאס וואס ער ברענגט ארויס צו זיין אלמנה — מיינט ער צו זאגן אז ווי ער זאגט בעבודה, מיינט איינער וואס איז אן עמפלויער פון אן אלמנה למשל. דו האסט א רעכט אים צו בעטן, דארפסטו עקסטער ספעשעל זיין שיין. דאס איז לכאורה די **לא תענון**. און די ווארט פון עינוי איז אז אויב נישט, הייסט עס עינוי, וויבאלד זיי זענען נפש שפלה. ס׳איז זייער סענסיטיוויטי — ווייל עינוי האט צו טון כלפי דער מענטש. ס׳איז מער סענסיטיוו, ווייל דו שלעגסט אים אביסל, איז אזוי ווי דו שלעגסט א צווייטן אסאך.

ס׳איז דאך דא אז מען טאר נישט מאכן אן עבד ארבעטן בפרך, אבער דער עבד וואס ווערט אסאך שנעלער נבזה.

הלכה י״ח — כל המקניטן או הכעיסן או הכאיב ליבן

חילוק צווישן מקניט, מכעיס, מכאיב ליבן

ס׳איז דא **כל המקניטן או הכעיסן או הכאיב ליבן...** דו ווייסט די חילוק צווישן מקניט, מכעיס, מכאיב ליבן?

- **מכעיס** — ווייסט מען, ס׳מיינט ער מאכט אים אויפגערעגט.
- **מכאיב ליבן** — מיינט ער רעדט נישט שיין און ווייטאגט אים.
- **מקניט** — מיינט טשעפענען, אז ס׳איז גארנישט, מען געוואוינט זיך.

וואס איז די חילוק צווישן טשעפענען און מכאיב ליבן? ס׳איז ענליך, אבער מקניט מיינט מען רופט אן רייצן, אויפרייצן, אדער פארשעמען, סאמהאו.

איבד ממונם — נישט דווקא מזיד

אויב איבד ממונם — אז דו האסט געמאכט אן איבוד געלט, אן אררייזע עבד. "איבד" מיינט אז ער האט אוודאי נישט מאמש מאבד געווען, ס׳מיינט אז ער איז נישט געווען אזוי מער קערפול וואס מען דארף זיין. אזוי איז דא די אלע הלכות אז פאר אלמנה איז דא די טענה פאר זיי, אדער מען דארף שווערן פאר אן אלמנה.

דער עונש — וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב

אררייזע עבד בלויז עבד, כל שכן א מכה אותו, אבער כל שכן אז ער איז עובר, ווייל ער איז עובר אויף יעדן איד.

לאו זה, אף על פי שאין לוקין עליו, הרי עונשו מפורש בתורה — ס׳שטייט אין די תורה זייער א הארבע עונש, א מיתת חרב. נישט קיין סייף, נישט קיין מיתת בית דין, אבער מיתה בידי שמים פון סייף. **"וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב"**, און ס׳איז מידה כנגד מידה — אזוי ווי דו שטייט, ווייל דו האסט געשייגעט אן אלמנה און אן יתום. זייער שטארק.

הלכה י״ט — ברית כרותה להם

זאגט דער רמב"ם ווייטער: **ברית כרת להם מי שאמר והיה העולם** — האט געמאכט א ברית, "מי שאמר והיה העולם", דער באשעפער וואס האט באשאפן די וועלט מיט זיין אמירה.

אן אינטערעסאנטע זאך — פארוואס ער לייגט אריין דעם לשון?

האט ער געזאגט, די שבועה איז א לשון פון חז"ל, וואס איז אין די מסכתא, אז **כל זמן שצועקין מחמת חמס** — ווען אלמנה ויתום שרייען פון חמס, פון דעם וואס איינער באַ׳עוולה׳ט זיי — **הן נענין**, ווערן זיי געענטפערט, שנאמר **"כי אם צעוק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו"**.

דיסקוסיע: אויף וועמען גייט דער פסוק?

"כי אם צעוק יצעק אלי" — שטייט נאר אויף אלמנה? שטייט אויך אויף יתום? אויף עני אויך? ניין? עני ווייסטו נישט.

נאך א זאך — אמת, קענסט רעדן פון אלמנה.

הלכה כ׳ — במה דברים אמורים: עינוי לצורך עצמו לעומת עינוי לצורך חינוך

מביא דברי הרמב"ם. זאגט דער רמב"ם: **"במה דברים אמורים? בזמן שעינה אותם לצרכי עצמו"** — ווען ער טשעפעט זיי פאר זיין אייגענע אינטערעס. **"אבל אם עינה אותם הרב כדי ללמדם תורה או אומנות או להוליכם בדרך ישרה"** — זייער רבי וואס טרייט צו איבערנעמען די פלאץ פון די טאטע און זיי מלמד זיין תורה און אומנות, אדער זיי מחנך זיין — **הרי זה מותר.**

"יעשה להם הפרש" — אפירמעטיוו עקשאן

זאגט דער רמב"ם: **"ואף על פי כן לא ינהוג בהם מנהג כל אדם"** — אפילו דער רבי וואס ער מעג און ער דארף, דארף ער אבער זיין זייער אכטונג געבן. **"אלא יעשה להם הפרש"** — ער זאל מאכן דיסקרימינאציע, א גוטע דיסקרימינאציע. וויאזוי הייסט דאס? אפירמעטיוו עקשאן. ער זאל מאכן א פלייע מתוקנת, ער זאל מאכן הפרש. **"וינהלם בנחת וברחמים גדולים ובכבוד"**.

איך מיין, די ווארט "בנחת" — שטייט דאס זייער אסאך אין הלכות דעות. נחת, די רואיגקייט, איז א גרויסע שליסל.

"ברחמים גדולים ובכבוד, כי י"י יריב ריבם" — ווייל דער אייבערשטער פייט פאר דיינע אלמנה ויתום.

חידוש: "הפרש" מיינט נישט נאכלאזן — נאר אדאפטירן דעם סטייל

אבער לכאורה די תירוץ איז די זעלבע זאך. יבוא אלתר — איז נישט פשט אז דו לאזט אים נאך, נאר אז א קליינע טשעפע ביי אים איז שוין א גרויסע פאטש ביי א צווייטן. דו דארפסט פשוט משיב אל לב זיין.

דיין סטייל פון אנדערע מענטשן איז נישט "דאס איז מיין סטייל." ניין, דיין סטייל דארף זיך אדאפטירן לויט די מענטש וואס איז מקבל. אויב א מענטש איז זייער סענסיטיוו, דארפסטו זיין מער אכטונג געבן.

איך וויל נאר טייטשן אז די "הפרש" איז נישט פשט אז מ׳גייט אים נאכלאזן. פארקערט — דו דארפסט כאפן אז ביי אים, ווען דו גיסט אים א קליין ווארט, העלפט עס שוין אזויפיל ווי ביי א צווייטן א גרויסע פאטש, ווייל ער איז דאך מער סענסיטיוו.

"כי י"י יריב ריבם" — דער שווערער נסיון

אבער ער זאגט אביסל אנדערש — ער זאגט **"כי י"י יריב ריבם"**. ס׳איז זייער א שווערע זאך, ווייל אסאך מאל טאקע דער יתום אדער א קינד פון א שטוב וואס איז נישט בסדר, איז דוקא דארף אסאך מער דיסציפלין, און ס׳איז שווער. ס׳איז א שווערע נסיון דאס.

הלכה כ׳ (המשך) — דעפיניציע פון יתום

אחד יתום מאב, אחד יתום מאם

זאגט דער רמב"ם: **"אחד יתום מאב ואחד יתום מאם"**.

וואס טייטש א יתום? וואס איז א יתום אב? וואס איז א יתום אם?

ביז ווען הייסט מען א יתום?

"עד מתי הן נקראין יתומים?" — ביז ווען הייסט מען א יתום?

זיי האבן "עצת היתומים" — האט דער רבי דארט געזאגט אויף עצת התורה, ווען דער נייער רבי וואס זיין טאטע איז אוועק.

ביז ווען הייסט מען א יתום? **"עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול להיסמך עליו לאמנם ולהיטפל בהם, אלא יהיה עושה כל צרכי עצמו לעצמו כשאר כל הגדולים"**. פון ווען מען ווערט אינדעפענדענט, דעמאלטס איז ער שוין א טאטע, ער דארף נישט קיין יתום. א יתום איז ווי לאנג מען איז א זון.

דיסקוסיע: ביז ווען איז מען א "יתום" אין היינטיגע צייטן?

סאו, היינטיגע צייטן איז דאס על פי רוב ביז די חתונה. היינטיגע צייטן — ביז מען ווערט פופציג!

ניין, איך רעד רעאליסטיש. אמת, אין א געוויסע וועג. אבער מען רעדט דאך דא — די הלכה פון די רמב"ם זאגט לכאורה מיינט עס... אפשר מען קען זאגן יעדע זאך לפי הענין. אין געוויסע ענינים איז דער מענטש א יתום ביי די פופצן, אין געוויסע זאכן איז ער א יתום ביי די פופציג. אמת.

שוין, דאס איז פרק ו׳ געווען.